

Αξιολόγηση της υφιστάμενης κτηνιατρικής και υγειονομικής νομοθεσίας και των πρακτικών τεχνητής σίτισης νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών στην Ελλάδα - Προτάσεις για την καλύτερη ενσωμάτωση των Κανονισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κατευθυντήριες οδηγίες προς τις αρμόδιες αρχές.

Δράση A12

© Π. Μπαμπάκας/WWF Ελλάς

ΑΘΗΝΑ 2018

Η παρούσα αναφορά συντάχθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος LIFE με τίτλο «Προστασία του Μαυρόγυπα και του Όρνιου στη διασυνοριακή περιοχή των βουνών της Ροδόπης» (LIFE14 NAT/NL/000901, <https://www.rewildingeurope.com/life-vultures/>), που υλοποιείται με τη συνεισφορά του χρηματοδοτικού εργαλείου LIFE της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και πραγματοποιείται από το ίδρυμα Stichting Rewilding Europe, τη Βουλγαρική Ορνιθολογική Εταιρεία (Bulgarian Society for the Protection of Birds - BSPB (BirdLife Bulgaria), την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, το Rewilding Rhodopes στη Βουλγαρία, το Ίδρυμα για την Προστασία των Γυπών (Stichting The Vulture Conservation Foundation) και το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση – WWF Ελλάς.

Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία/BirdLife Greece
Θεμιστοκλέους 80
T.K. 106 81 Αθήνα
Τηλ.: +302108228704
info@ornithologiki.gr
www.ornithologiki.gr

Στην υλοποίηση της αναφοράς συνέβαλαν με σχόλια και οι ακόλουθοι κατά αλφαβητική σειρά:

Δρ. Αζμάνης Παναγιώτης (Κτηνίατρος, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, IUCN Vulture Specialist Group)
Δρ. Αλιβιζάτος Χαράλαμπος (Ελληνικό Κέντρο Δακτυλίωσης Πουλιών)
Βαβύλης Δημήτρης (Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία)
Δρ. Ξηρουχάκης Σταύρος (Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης)
Δρ. Παπαϊωάννου Χαρητάκης (Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία)
Πορτόλου Δανάη (Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία)
Σκαρτσή Δώρα (WWF Ελλάς)
Δρ. Τσιακίρης Ρήγας (Δασαρχείο Ιωαννίνων)
Saravia Victoria (Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία)

Προτεινόμενη βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαδόπουλος Β., Ντεμίρη Κ. (2017) Αξιολόγηση της υφιστάμενης κτηνιατρικής και υγειονομικής νομοθεσίας και των πρακτικών τεχνητής σίτισης νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών στην Ελλάδα – Προτάσεις για την καλύτερη ενσωμάτωση των Κανονισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κατευθυντήριες οδηγίες προς τις αρμόδιες αρχές. Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Αθήνα, σελ. 46

Οι συγγραφείς επιθυμούν να εκφράσουν τις ευχαριστίες τους προς το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και ιδιαίτερα προς τη Γενική Δ/ση Βιώσιμης Ζωικής Παραγωγής και Κτηνιατρικής, Δ/ση Υγιεινής και Ασφάλειας Τροφίμων Ζωικής Προέλευσης, Τμήμα Ζωικών Υποπροϊόντων, και την κα Δέσποινα Παπανικολάου για την παροχή πολύτιμου υλικού που συνέβαλε τα μέγιστα στη συγγραφή της παρούσας αναφοράς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

EXECUTIVE SUMMARY

1. Περίληψη

2. Εισαγωγή

2α. Οικολογία των ειδών – στόχων Όρνιο (*Gyps fulvus*) και Μαυρόγυπας (*Aegyptius monachus*)

3. Η νομοθεσία για τη συλλογή και διαχείριση νεκρών ζώων για τη σίτιση πτωματοφάγων αρπακτικών

3α. Η νομοθεσία της Ευρωπαϊκής ένωσης στον τομέα της χρήσης ζωικών υποπροϊόντων για τη σίτιση νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών

3β. Η εθνική νομοθεσία στον τομέα της χρήσης ζωικών υποπροϊόντων για τη σίτιση νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών

3γ. Τα περιφερειακά και εθνικά προγράμματα συλλογής και διαχείρισης νεκρών ζώων

3δ. Οι αρμοδιότητες των εμπλεκόμενων διοικητικών υπηρεσιών

3ε. Η διοικητική διαδικασία για την οργάνωση της τεχνητής σίτισης των πτωματοφάγων αρπακτικών

3στ. Ο βαθμός εξοικείωσης των δημόσιων αρχών και των χρηστών γης με τη νομοθεσία στον τομέα της χρήσης ζωικών υποπροϊόντων για τη σίτιση νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών

3ζ. Ο βαθμός της ενσωμάτωσης της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της χρήσης ζωικών υποπροϊόντων για τη σίτιση νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών στην Ελλάδα

4. Η επίδραση της νομοθεσίας για τα ζωικά υποπροϊόντα στους πληθυσμούς των πτωματοφάγων αρπακτικών στην Ελλάδα

5. Προτάσεις για πιο αποτελεσματική ενσωμάτωση της νομοθεσίας για τα ζωικά υποπροϊόντα και της χρήσης αυτών προς όφελος των πληθυσμών των πτωματοφάγων αρπακτικών στην Ελλάδα

6. Βιβλιογραφία

EXECUTIVE SUMMARY

The provision of safe food on a consistent basis to the populations of scavenging raptors, in areas where food availability has declined or in areas where there are increased threats to these species such as the use of poisoned baits, is a prerequisite towards the survival and successful breeding of these species. The organization of the supplementary feeding of scavenging raptors through the establishment and operation of feeding stations as well as through the free disposal of food in geographically defined zones form managerial tools aiming at achieving these special goals.

The EU veterinary and sanitary legislation on animal by-products (see Regulation (EC) No 1069/2009 of the European Parliament and of the Council and Regulation (EU) No 142/2011 implementing that Regulation, as amended and in force) permits the feeding of necrophagous birds for the conservation of these species, in the light of the decline in the spread of contagious diseases such as the transmissible forms of bovine spongiform encephalopathy, but this must always be the case under the general provisions of the sanitary legislation. It is understood that the relevant provisions in EU veterinary and sanitary legislation should be interpreted in the light of the provisions of Directive 2009/147 / EC (ex 79/409 / EEC) on the conservation of wild birds and any other act of EU law relating to the conservation of wild birds. Greece has only partially met the requirements for harmonizing its national law with the requirements of EU secondary legislation in this area by issuing a series of administrative acts and by passing laws, but substantial progress and amendments to national law concerning veterinary and sanitary legislation are still lacking.

It is clear that decisions taken at a political level have the potential to influence the conservation status of biodiversity and to modify, among other things, wildlife population numbers, species behavior and ecological processes. The purpose of this report is to constitute an integrated proposal to the competent national authorities in order for the necessary amendments to be executed to the national legal order and to the organization of the administration, with a view to a more effective integration of the relevant European Union Regulations and the fuller realization of the objectives posed. Greece has set up and operated a small number of feeding stations across the country at different points of time during the last decades, in a disorganized manner, lacking an overall national strategy on the matter and completely depending on external funds (e.g. LIFE projects). In the area of free disposal Greece has made no progress so far. The country has to implement a combined system of fenced supplementary feeding sites and free disposal, taking into account the particular conditions prevailing in each given region, so that solutions can be found on a case-by-case basis but always following an overall national strategy.

1. Περίληψη

Η παροχή ασφαλούς και σταθερά παρεχόμενης τροφής προς τους πληθυσμούς των πτωματοφάγων αρπακτικών πτηνών, σε περιοχές όπου η διαθεσιμότητα της τροφής έχει μειωθεί ή σε περιοχές όπου παρουσιάζονται αυξημένες απειλές για τα είδη αυτά όπως η χρήση δηλητηριασμένων δολωμάτων, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εξασφάλιση της επιβίωσης και της επιτυχούς αναπαραγωγής των ειδών αυτών. Η οργάνωση της σίτισης των πτωματοφάγων αρπακτικών μέσω της εγκατάστασης και λειτουργίας σταθμών σίτισης αλλά και μέσω της ελεύθερης απόθεσης τροφής σε γεωγραφικά οριοθετημένες ζώνες αποτελούν διαχειριστικά εργαλεία τα οποία αποσκοπούν στην πραγμάτωση των ως άνω σκοπών.

Η κτηνιατρική και υγειονομική νομοθεσία της ΕΕ για τα ζωικά υποπροϊόντα (βλ. βασικό Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1069/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και τον εκτελεστικό Κανονισμό (ΕΕ) αριθ. 142/2011 για την εφαρμογή του ως άνω Κανονισμού, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει) επιτρέπει την πρακτική της σίτισης των πτωματοφάγων πτηνών για τη διατήρηση των ειδών αυτών, υπό το φως της υποχώρησης των φαινομένων εξάπλωσης μεταδοτικών ασθενειών όπως οι μεταδοτικές μορφές της νόσου της σπογγώδους εγκεφαλοπάθειας, ωστόσο αυτό πρέπει να συμβαίνει πάντα σύμφωνα με τις γενικότερες αρχές της αποφυγής εξάπλωσης ασθενειών κατά τις επιταγές της υγειονομικής νομοθεσίας. Εξυπακούεται ότι οι σχετικές διατάξεις πρέπει να ερμηνεύονται υπό το φως των διατάξεων της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ (πρώην 79/409/ΕΟΚ) περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών, καθώς και κάθε άλλης πράξης του ενωσιακού δικαίου που αναφέρεται στη διατήρηση της άγριας ορνιθοπανίδας. Η Ελλάδα έχει εν μέρει μόνο ανταποκριθεί στις απαιτήσεις για εναρμόνιση του εθνικού της δικαίου με τις επιταγές του δευτερογενούς δικαίου της ΕΕ στον τομέα αυτό εκδίδοντας μια σειρά από διοικητικές πράξεις και προβαίνοντας στην ψήφιση νόμων, ωστόσο υπολείπονται ακόμη ουσιαστικές τομές και τροποποιήσεις στο εθνικό δίκαιο.

Είναι δεδομένο ότι οι αποφάσεις που λαμβάνονται σε πολιτικό επίπεδο έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τη βιοποικιλότητα καθώς και το καθεστώς διατήρησης της άγριας ορνιθοπανίδας, τη συμπεριφορά των ειδών και τις οικολογικές διεργασίες. Σκοπός της παρούσας αναφοράς είναι να αποτελέσει μια ολοκληρωμένη πρόταση προς τις αρμόδιες εθνικές αρχές ώστε να πραγματοποιηθούν οι απαραίτητες τροποποιήσεις στην εθνική έννομη τάξη και στην οργάνωση της διοίκησης, με απώτερο σκοπό την αποτελεσματικότερη ενσωμάτωση των σχετικών Κανονισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την πληρέστερη πραγμάτωση των στόχων που θέτουν. Η Ελλάδα κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχει προβεί στην εγκατάσταση και λειτουργία ενός μικρού αριθμού σταθμών σίτισης ανά την επικράτεια, κατά ένα μη ενιαία οργανωμένο τρόπο, δίχως τη συνδρομή μιας εθνικής στρατηγικής επί του θέματος και βασιζόμενη αποκλειστικά σε χρηματοδοτήσεις από το εξωτερικό (βλ. προγράμματα LIFE). Η Ελλάδα επίσης δεν έχει σημειώσει καμία πρόοδο στον τομέα της ελεύθερης απόθεσης. Η χώρα οφείλει να εφαρμόσει ένα συνδυαστικό σύστημα δράσεων οργάνωσης της περιφραγμένης σίτισης και της ελεύθερης απόθεσης, λαμβάνοντας υπόψιν τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν σε κάθε δεδομένη περιοχή, ώστε να καταστεί δυνατόν να εξευρεθούν λύσεις κατά περίπτωση υπό το πρίσμα μιας εθνικής στρατηγικής.

2. Εισαγωγή

Η διαθεσιμότητα επαρκούς και σταθερά παρεχόμενης τροφής, συμβατής με την οικολογία και τις διατροφικές συνήθειες των απειλούμενων πτωματοφάγων αρπακτικών πτηνών της Ευρώπης, αποτελεί πάγιο αίτημα των εμπλεκόμενων φορέων σε δράσεις διατήρησης και απαραίτητη προϋπόθεση για την επιβίωση και διασπορά των πληθυσμών των ειδών αυτών στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Τα πτωματοφάγα αρπακτικά πτηνά αποτελούν φυσικούς εξυγιαντές των οικοσυστημάτων αφού είναι επιφορτισμένα με το ρόλο της κατανάλωσης και αφομοίωσης της νεκρής βιομάζας (Moreno-Oro *et al.* 2012). Τα είδη αυτά τελούσαν πάντα σε αρμονία με την ανθρώπινη παρουσία και κυρίως την αγροτική και κτηνοτροφική δραστηριότητα. Ιδιαίτερως δε, στην ευρωπαϊκή ύπαιθρο, τα πτωματοφάγα πτηνά εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την κτηνοτροφία και μάλιστα τη νομαδική, εκτατική μορφή της (Mateo-Tomas 2013).

Οι γύπες αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ευρωπαϊκής ορνιθοπανίδας και στο παρελθόν είχαν εκτεταμένη κατανομή. Ωστόσο, ήδη από το 19ο αιώνα έως και τα μέσα του 20^{ου}, η αδιάκριτη χρήση δηλητηριασμένων δολωμάτων για την καταπολέμηση της παρουσίας των μεγάλων σαρκοφάγων θηλαστικών (π.χ. λύκος και αρκούδα) και κορακοειδών οδήγησε στη ραγδαία μείωση των πληθυσμών των γυπών (Margalida *et al.* 2010). Η απαγόρευση της χρήσης των δηλητηρίων καθώς και η πραγματοποίηση ειδικών προγραμμάτων κατά το β' μισό του 20^{ου} αιώνα, με στόχο την καταπολέμηση των απειλών κατά των γυπών και την ανάσχεση της πτωτικής τάσης στους πληθυσμούς των ειδών αυτών, απέδωσε σημαντικά αποτελέσματα. Ωστόσο, οι απειλές για τα είδη αυτά παραμένουν. Ειδικότερα στην Ελλάδα, η χρήση των δηλητηρίων, παρότι αναγνωρισμένα παράνομη πράξη πλέον, δεν έχει εξαλειφθεί (Βαβύλης κ.ά. 2016, Κορμπέτη & Πολίτης 2012, Ντεμίρη & Saravia 2016, Kret *et al.* 2015, Kret *et al.* 2016, Skartsi *et al.* 2014). Επιπλέον, η εκτατική κτηνοτροφία έχει σε κάποιες περιοχές περιοριστεί σημαντικά, όπως συμβαίνει και με την εποχιακά μετακινούμενη ή την ημινομαδική κτηνοτροφία, τα ενδιαιτήματα υποβαθμίζονται και κατακερματίζονται από μεγάλα έργα και τεχνικές κατασκευές (Fielding *et al.* 2014), οι χωματερές (ΧΑΔΑ: Χώροι Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Απορριμμάτων) κλείνουν και αντικαθίστανται από ΧΥΤΑ (Χώρους Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων)/ ΧΥΤΥ (Χώρους Υγειονομικής Ταφής Υπολειμμάτων) (Xirouchakis *et al.* 2009), ενώ έργα υποδομής όπως τα δίκτυα μεταφοράς ενέργειας και τα έργα ΑΠΕ επεκτείνονται, αποτελώντας όλα τα παραπάνω πρόσθετες σημαντικές απειλές που αποκλείουν την επανάκαμψη του πληθυσμού των γυπών και συμβάλλοντας στην περαιτέρω μείωσή του.

Η δεκαετία του 1990 υπήρξε μια αποφασιστική περίοδος για την κατάσταση των πληθυσμών των πτωματοφάγων αρπακτικών στην Ευρώπη, και αυτό συνδέεται με γενικότερα θέματα της διαχείρισης των ζητημάτων δημόσιας υγείας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αιτία των αλλαγών στην πολιτική της Ε.Ε. σε θέματα υγιεινής και ασφάλειας αποτέλεσαν, εκτός των άλλων, σημαντικά περιστατικά διατροφικών κρίσεων (food crises), όπως αυτά του σκανδάλου των διοξινών και της επιδημίας του αφθώδους πυρετού. Το φαινόμενο της νόσου της μεταδοτικής σπογγώδους εγκεφαλοπάθειας των βοοειδών (εφεξής ΜΣΕ, γνωστή και ως “νόσος των τρελών αγελάδων”), και ειδικότερα υπό τη μορφή της νόσου Creutzfeldt-Jakob (CJD) η οποία εμφανίζεται στους

ανθρώπους, αποτέλεσε μία από τις σοβαρότερες απειλές κατά της δημόσιας υγείας σχετιζόμενη με την υγιεινή στην τροφική αλυσίδα, στην ιστορία της ΕΕ (Azmanis 2009b).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με τις ιδρυτικές της συνθήκες (άρθρα 2, 4 και 6 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο εξής «ΣΛΕΕ»), έχει αρμοδιότητα ώστε να εκδίδει νομικά δεσμευτικές πράξεις επί ζητημάτων που άπτονται της ομαλής λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς και της προστασίας της υγείας των καταναλωτών. Ειδικότερα, η αρμοδιότητα της ΕΕ επί ζητημάτων προστασίας της υγείας των καταναλωτών συνίσταται τόσο στην προστασία της δημόσιας υγείας, σωματικής και ψυχικής, μέσω της θέσπισης μέτρων και κανόνων που να αφορούν τον κτηνιατρικό τομέα και την παραγωγή ζωικού κεφαλαίου, ανάμεσα σε άλλα, με στόχο ακριβώς την προστασία της δημόσιας υγείας (βλ. αναλυτικά Κεφάλαιο XIV της ΣΛΕΕ, άρθρο 168), ενώ περαιτέρω η ΕΕ προωθεί τα συμφέροντα των καταναλωτών μέσω της προστασίας της υγείας αυτών (βλ. αναλυτικά Κεφάλαιο XV της ΣΛΕΕ, άρθρο 169). Στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της αυτών, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, η ΕΕ έχει αναπτύξει πολιτική για την ασφάλεια των τροφίμων με απώτερο στόχο την προστασία της δημόσιας υγείας, η οποία συνίσταται στη θέσπιση προτύπων ποιότητας για την εξασφάλιση της υγιεινής των τροφίμων, καθώς και διαδικασιών ελέγχου και διαχείρισης κατά την αλυσίδα παραγωγής της τροφής¹. Στο πλαίσιο της αρχής της προφύλαξης (άρθρο 191 ΣΛΕΕ), η ΕΕ νομοθετεί στον τομέα της ασφάλειας των τροφίμων προκειμένου να διασφαλίσει υψηλό επίπεδο προστασίας της ανθρώπινης υγείας και των συμφερόντων των καταναλωτών².

Η εμπειρία των διατροφικών κρίσεων και ιδίως η νόσος των «τρελών αγελάδων» οδήγησε την ΕΕ, στο πλαίσιο των προαναφερθεισών αρμοδιοτήτων, στη θέσπιση νομικά δεσμευτικών πράξεων που θα οδηγούσαν στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Έτσι, θεσπίστηκε ο Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 999/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Μαΐου 2001, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει, για τη θέσπιση κανόνων πρόληψης, καταπολέμησης και εξάλειψης ορισμένων μεταδοτικών σπογγωδών εγκεφαλοπαθειών, δυνάμει του οποίου θεσπίστηκαν μέτρα που να αφορούν την παραγωγή, τη διάθεση στην αγορά και τις εξαγωγές ζώων και ζωικών προϊόντων, ενώ περαιτέρω θεσπίστηκαν και διαδικασίες διαχείρισης του ζωικού κεφαλαίου για τις περιπτώσεις επιβεβαιωμένων κρουσμάτων³.

Στη λογική αυτή, και επειδή κρίθηκε ότι τα ζωικά υποπροϊόντα ενδέχεται να εμπλέκονται στη διάδοση ορισμένων μεταδοτικών νόσων, εφόσον επανεισαχθούν στην τροφική αλυσίδα μέσω π.χ. της χρήσης τους ως ζωοτροφών, η ΕΕ θέσπισε τον (καταργημένο πια) Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1774/2002 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 3ης Οκτωβρίου 2002 για τον καθορισμό υγειονομικών κανόνων σχετικά με τα ζωικά

¹ EUR-Lex, Ασφάλεια των τροφίμων
http://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/food_safety.html?root_default=SUM_1_CODED%3D30&locale=el
Ανευρέθηκε στις 18/05/2017

² Αρχή της προφύλαξης
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=uriserv:l32042>
Ανευρέθηκε στις 18/05/2017

³ EUR, Lex, Μεταδοτικές σπογγώδεις εγκεφαλοπάθειες (ΜΣΕ)
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:f83001>
Ανευρέθηκε στις 18/05/2017

υποπροϊόντα που δεν προορίζονται για κατανάλωση από τον άνθρωπο. Ο Κανονισμός αυτός ο ίδιος μας παρέχει τον ορισμό των ζωικών υποπροϊόντων στο άρθρο 3 περ.1: «**ζωικά υποπροϊόντα** είναι ολόκληρα πτώματα ή μέρη πτωμάτων ζώων, προϊόντα ζωικής προέλευσης ή άλλα προϊόντα που λαμβάνονται από ζώα και δεν προορίζονται για κατανάλωση από τον άνθρωπο, μεταξύ των οποίων και τα ωοκύτταρα, τα έμβρυα και το σπέρμα».

Η κτηνιατρική και υγειονομική νομοθεσία της ΕΕ για τη διαχείριση των ζωικών υποπροϊόντων ρυθμίζει τα σχετικά με τη διάθεση πτωμάτων ζώων και τη λειτουργία Χώρων Τροφοδοσίας Αρπακτικών Πτηνών (ΧΤΑΠ) ⁴. Οι ΧΤΑΠ είναι μέτρα υποστήριξης των πληθυσμών των πτωματοφάγων αρπακτικών, μέσω της απόθεσης ασφαλούς συμπληρωματικής τροφής – νεκρής βιομάζας σε συγκεκριμένα σημεία, καταρχήν περιφραγμένα, παρέχοντας πολλαπλά οφέλη για την επιβίωση και αναπαραγωγή των πληθυσμών των ειδών-στόχων. Ωστόσο, η πρώιμη νομοθεσία του 2002 ήταν ιδιαίτερος αυστηρή εξαιτίας των τότε συνθηκών, καθώς υποχρέωνε τους κτηνοτρόφους να συλλέγουν και να απομακρύνουν όλα ανεξαιρέτως τα πτώματα των εκτρεφόμενων ζώων από τις μονάδες εκμετάλλευσης με σκοπό τη μεταποίηση ή την καύση τους σε εγκεκριμένες μονάδες. Η πρακτική αυτή αναίρεσε προσπάθειες ετών στον τομέα της διατήρησης και στην πραγματικότητα ερχόταν σε αντίθεση με την περιβαλλοντική νομοθεσία της Ένωσης. Οι συνέπειες των επιλογών αυτών ανεφάνησαν άμεσα: ανασχεση της πληθυσμιακής αύξησης των γυπών, μείωση της αναπαραγωγικής επιτυχίας και αύξηση της θνησιμότητας των νέων ατόμων νεκροφάγων πτηνών (Donazar *et al.* 2009b). Η απότομη μείωση της διαθέσιμης τροφής για τα πτωματοφάγα πτηνά και η θέση αυστηρών όρων για την εγκατάσταση και λειτουργία ΧΤΑΠ ήταν οι κυριότερες συνέπειες των υγειονομικών και κτηνιατρικών ρυθμίσεων (Margalida *et al.* 2010). Κατόπιν πιέσεων, η ΕΕ αναθεώρησε το σχετικό καθεστώς και προέβη στην εγκαθίδρυση ενός νέου προτύπου, πιο αποτελεσματικού όσον αφορά τους στόχους διατήρησης των νεκροφάγων πτηνών και εγγύτερου στη διατροφική συμπεριφορά των ειδών-στόχων, με στόχο να απαλειφθούν οι ατέλειες του προηγούμενου συστήματος.

Στο πλαίσιο της παρούσας αναφοράς, θα εξεταστούν ειδικότερα οι ρυθμίσεις που εισήγαγε η Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με την προστασία της βιοποικιλότητας και δη των πτωματοφάγων αρπακτικών κατά τη θέσπιση νομικά δεσμευτικών πράξεων, όπως οι Κανονισμοί, στον τομέα της προστασίας της δημόσιας υγείας και της ασφάλειας τροφίμων. Όπως είναι γνωστό, βασική αρχή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ευρωπαϊκού δικαίου του περιβάλλοντος, είναι η αρχή της ενσωμάτωσης. Η αρχή της ενσωμάτωσης κατοχυρώνεται από το άρθρο 11 ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 6 ΣΕΚ), και απαιτεί την ένταξη της περιβαλλοντικής συνιστώσας κατά την χάραξη και την εφαρμογή όλων των επιμέρους τομεακών πολιτικών της ΕΕ. Επομένως, τα όργανα της ΕΕ είναι υποχρεωμένα κατά την άσκηση της νομοθετικής αρμοδιότητας που τους έχει αποδοθεί να λαμβάνουν υπόψιν την περιβαλλοντική παράμετρο. Υπό το

⁴ Ο όρος αυτός εμφανίστηκε πρώτη φορά στην ελληνική έννομη τάξη στην υπ' αριθμ. Η.Π. 8353/276/Ε103-2012 Υπουργική Απόφαση με τίτλο «Τροποποίηση και συμπλήρωση της υπ' αριθ. 37338/ 1807/2010 κοινής υπουργικής απόφασης «Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για τη διατήρηση της άγριας ορνιθοπανίδας και των οικοτόπων/ενδιαιτημάτων της, σε συμμόρφωση με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ...» (Β' 1495), σε συμμόρφωση με τις διατάξεις του πρώτου εδαφίου της παραγράφου 1 του άρθρου 4 της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ «Για τη διατήρηση των άγριων πτηνών» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 2ας Απριλίου 1979, όπως κωδικοποιήθηκε με την οδηγία 2009/147/ΕΚ» (ΦΕΚ 415 Β') βλ. άρθρο 5θ(4)

πρίσμα της αρχής της ενσωμάτωσης, η ΕΕ προέβη στη θέσπιση ρυθμίσεων σχετικά με τη διατήρηση της βιοποικιλότητας μέσω των πολιτικών της ασφάλειας τροφίμων.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η σύνταξη μιας διεξοδικής και αναλυτικής αναφοράς σχετικά με τους εν ισχύ υγειονομικούς και κτηνιατρικούς κανόνες που επιτρέπουν τη σίτιση των πτωματοφάγων αρπακτικών με τη χρήση ζωικών υποπροϊόντων, τόσο σε ενωσιακό επίπεδο όσο και σε εθνικό. Αφού γίνει αναφορά στο εν ισχύ ευρωπαϊκό καθεστώς, θα εξεταστεί ειδικότερα η έκταση στην οποία η ελληνική έννομη τάξη έχει προχωρήσει στην πραγμάτωση των επιταγών της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, το μέτρο στο οποίο οι ελληνικές διοικητικές αρχές είναι ενήμερες για τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτούς τους κανόνες δικαίου σχετικά με τη σίτιση των πτωματοφάγων αρπακτικών και την εγκατάσταση και λειτουργία ΧΤΑΠ και, εν τέλει, βάσει αναφορών και μελετών θα εκτιμηθεί το πως επηρεάστηκε η ίδια η κατάσταση των πληθυσμών των πτωματοφάγων αρπακτικών στην Ελλάδα από τις πρακτικές που επέβαλε η ενωσιακή νομοθεσία. Απώτερος στόχος της αναφοράς αυτής είναι η διατύπωση προτάσεων για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή και ενσωμάτωση των διατάξεων των σχετικών Κανονισμών στην εθνική έννομη τάξη καθώς και η διατύπωση κατευθυντήριων προτάσεων προς τις αρμόδιες αρχές, με γνώμονα φυσικά την προτυποποίηση βέλτιστων πρακτικών για την αύξηση της διαθέσιμης τροφής και την επίτευξη της καλύτερης δυνατής κατάστασης διατήρησης των πτωματοφάγων αρπακτικών πτηνών στην Ελλάδα και εν γένει τη βαλκανική χερσόνησο.

2.α. Οικολογία των ειδών – στόχων Όρνιου (*Gyps fulvus*) και Μαυρόγυπα (*Aegypius monachus*)

Το Όρνιο (*Gyps fulvus*) και ο Μαυρόγυπα (*Aegypius monachus*) είναι ημερόβια αρπακτικά της οικογένειας των Αετίδων (Accipitridae). Το γεγονός ότι δεν κυνηγούν ζωντανή λεία και ότι τρέφονται μόνο με νεκρά ζώα είναι το κύριο χαρακτηριστικό που τα διαφοροποιεί από τα υπόλοιπα σαρκοφάγα αρπακτικά (Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία 2015). Το πεπτικό τους σύστημα τους επιτρέπει να καταναλώνουν τροφή η οποία πιθανά είναι μολυσμένη με βακτήρια. Τα πτωματοφάγα αυτά πτηνά προσφέρουν ζωτικές οικοσυστημικές υπηρεσίες, καθώς εξαφανίζουν πιθανές εστίες μόλυνσης και συμβάλλουν στην αναχαίτιση της διάδοσης ασθενειών όπως η λύσσα ⁵.

Το Όρνιο τρέφεται με ψοφίμια, κτηνοτροφικών κυρίως ζώων, μεσαίου ή μεγάλου μεγέθους (Del Hoyo *et al.* 1991, Houston 1996) ⁶. Προτιμά κυρίως τα μαλακά μέρη των πτωμάτων, δείχνοντας ιδιαίτερη προτίμηση στα εντόσθια ⁷. Το είδος ήταν κοινό στην Ελλάδα μέχρι και τη δεκαετία του 1990 οπότε και επήλθε συρρίκνωση του πληθυσμού κατά 60% (Τσιακίρης κ.ά. 2014,

⁵ Vultures Conservation Foundation (VCF), Vultures
Διαθέσιμο στο: <https://www.4vultures.org/vultures/>
Ανευρέθηκε στις: 13.10.2017

⁶ BirdLife International (2017) Species factsheet: *Gyps fulvus*.
Διαθέσιμο στο: <http://www.birdlife.org>
Ανευρέθηκε στις 13.10.2017

⁷ Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, έξι είδη αρπακτικών της Κρήτης
Διαθέσιμο στο: <http://www.ornithologiki.gr/page.cn.php?alD=7>
Ανευρέθηκε στις 13.10.2017

Xirouchakis *et al.* 2009). Ενώ σύμφωνα με τα δεδομένα της IUCN σε παγκόσμιο επίπεδο η κατάσταση διατήρησης του είδους αξιολογείται ως «μειωμένου ενδιαφέροντος (LC)»⁸, σύμφωνα με το Κόκκινο Βιβλίο Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας ο πληθυσμός του Όρνιου στην Ηπειρωτική Ελλάδα χαρακτηρίζεται ως «Κρισίμως Κινδυνεύων», ενώ στην Κρήτη ως «Τρωτός»⁹. Συγκεκριμένα, ο ελληνικός πληθυσμός του είδους επιβιώνει σε λίγες, διάσπαρτες αποικίες, στη βορειανατολική Ελλάδα¹⁰, στην κεντρική Ελλάδα¹¹, στη δυτική ηπειρωτική Ελλάδα¹², μια αποικία στις Κυκλάδες και περισσότερες στην Κρήτη όπου η κατάσταση του είδους είναι σαφώς καλύτερη¹³. Το Όρνιο στην Ελλάδα μειώνεται με ταχύτερους ρυθμούς εξαιτίας της μείωσης της διαθέσιμης τροφής μετά από τη θέση σε ισχύ της νομοθεσίας της ΕΕ για τη διάθεση των σφαγίων, κυρίως λόγω της εκτεταμένης χρήσης δηλητηριασμένων δολωμάτων και της μείωσης της εκτατικής κτηνοτροφίας, παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν άμεσα τη διαθεσιμότητα επαρκούς, ασφαλούς τροφής για την επιβίωση του είδους.

Ο Μαυρόγυπας προτιμά να τρέφεται με νεκρά θηλαστικά μεσαίου μεγέθους, όπως αιγοπρόβατα και άγρια οπληφόρα (Costillo *et al.* 2007, Moreno-Oro *et al.* 2010), αν και η διαίτά του μπορεί να περιλαμβάνει ακόμη και χελώνες (Yamac & Günyel 2010, Skartsi *et al.* 2015). Η μείωση της διαθέσιμης τροφής μετά από τη θέση σε ισχύ της νομοθεσίας της ΕΕ για τη διάθεση των σφαγίων, η εγκατάλειψη των παραδοσιακών μορφών κτηνοτροφίας και η παράνομη χρήση των δηλητηρίων λειτούργησαν αρνητικά στη διαθεσιμότητα ασφαλούς τροφής για το είδος. Τα παραπάνω σε συνδυασμό με τη μείωση των ώριμων δασών, τα δένδρα των οποίων ο Μαυρόγυπας χρησιμοποιεί για φωλεοποίηση, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην κατάσταση του πληθυσμού του είδους (Ποϊραζίδης κ.ά. 2002)¹⁴. Σήμερα, ο πληθυσμός του είδους σε παγκόσμιο επίπεδο παρουσιάζει πτωτική τάση και το καθεστώς διατήρησής του χαρακτηρίζεται ως «Σχεδόν Απειλούμενο»¹⁵. Στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στο Εθνικό Πάρκο δάσους Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου εντοπίζεται ο τελευταίος

⁸ The IUCN Red List of Threatened Species, *Gyps fulvus*

Available on: <http://www.iucnredlist.org/search>

Retrieved on 13.10.2017

⁹ Χανδρινός Γ. και Θ. Καστρίτης (2009) Πουλιά Στο: Λεγάκις, Α. και Π. Μαραγκού (επιμ.) Το Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας. Ελληνική Ζωολογική Εταιρεία, Αθήνα

¹⁰ Ζώνες Ειδικής Προστασίας που φιλοξενούν το είδος στην ευρύτερη περιοχή είναι: ΖΕΠ GR1110002 Δάσος Δαδιάς-Σουφλίου, ΖΕΠ GR1120004 Στενά Νέστου, ΖΕΠ GR1130011 Κοιλιάδα Φιλιούρη.

¹¹ Ζώνες Ειδικής Προστασίας που φιλοξενούν το είδος στην ευρύτερη περιοχή είναι: ΖΕΠ GR1420005 Αισθητικό δάσος κοιλάδας Τεμπών, ΖΕΠ GR1420007 Όρος Όσσα, ΖΕΠ GR1420008 Κάτω Όλυμπος, όρος Γοδαμάνι και κοιλάδα Ροδιάς.

¹² Ζώνες Ειδικής Προστασίας που φιλοξενούν το είδος στην ευρύτερη περιοχή είναι: ΖΕΠ GR2120008 Όρη Παραμυθιάς, στενά Καλαμιά και στενά Αχέροντα, ΖΕΠ GR2130007 Όρος Λάκμος (Περιστέρι), ΖΕΠ GR2310011 Όρος Τσέρεκας (Ακαρνανικά), ΖΕΠ GR2310015 Δέλτα Αχελώου, λ/θ Μεσολογγίου-Αιτωλικού και εκβολές Εύηνου, νήσοι Εχινάδες, νήσος Πεταλάς, δυτικός Αράκυνθος και στενά Κλεισούρας, ΖΕΠ GR2110006 Κοιλιάδα Αχελώου και Όρη Βάλτου, ΖΕΠ GR2130013 Ευρύτερη περιοχή Αθαμανικών ορέων, ΖΕΠ GR2430002 Όρη Άγραφα.

¹³ Ζώνες Ειδικής Προστασίας που φιλοξενούν το είδος στην ευρύτερη περιοχή είναι: ΖΕΠ GR4310009 Κρουσώνας-Βρωμόνερο Ίδης, ΖΕΠ GR4310010 Όρος Γιούχτας, ΖΕΠ GR4310011 Κορυφή Κούπα (Δυτική Κρήτη), ΖΕΠ GR4320010 Λάζαρος Κορυφή-Μαδάρα Δίκτης, ΖΕΠ GR4320013 Φαράγγι Σεληνάρι-Βραχάσι, ΖΕΠ GR4330006 Σωρός-Αγκάθι-Κέδρος, ΖΕΠ GR4330008 Πρασσανό Φαράγγι, ΖΕΠ GR4330009 Όρος Ψηλορείτης (νοτιοδυτικό τμήμα)

¹⁴ βλ. BirdLife International (2017) Species factsheet: *Aegypius monachus*.

Διαθέσιμο στο: <http://www.birdlife.org>

Ανευρέθηκε στις 13/10/2017

¹⁵ The IUCN Red List of Threatened Species, *Gyps fulvus*

Διαθέσιμο στο: <http://www.iucnredlist.org/search>

Ανευρέθηκε στις 13.10.2017

πληθυσμός της Νοτιοανατολικής Ευρώπης ¹⁶ (Skartsi *et al.* 2008, Skartsi *et al.* 2010, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία 2015). Σποραδικές παρατηρήσεις του είδους στην υπόλοιπη Ελλάδα αφορούν σε μεμονωμένα άτομα ή μικρές ομάδες 2-3 ατόμων σε Κρήτη, Αιτωλοακαρνανία και Κυκλάδες, πάντα σε περιοχές όπου υπάρχουν αποικίες Όρνιων (Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, αδημοσίευτα δεδομένα). Το είδος κατατάσσεται στο Κόκκινο Βιβλίο Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας ως «Κινδυνεύον».

3. Η νομοθεσία για τη συλλογή και διαχείριση νεκρών ζώων για τη σίτιση πτωματοφάγων αρπακτικών

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της ασφάλειας τροφίμων ανέπτυξε ένα πλέγμα κανόνων δικαίου. Στο σύστημα αυτό συμπεριλήφθηκαν διατάξεις οι οποίες προέβλεπαν τα σχετικά με τη σίτιση των νεκροφάγων πτηνών με τη χρήση ζωικών υποπροϊόντων. Η νομοθεσία αυτή γνώρισε δύο στάδια ανάπτυξης σε ενωσιακό επίπεδο. Βέβαια, η νομοθεσία για τη μεταποίηση και διάθεση των ζωικών υποπροϊόντων είναι παλαιότερη και χρονολογείται ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, οπότε και εκδόθηκε η Οδηγία 90/667/ΕΟΚ για τα ζωικά υποπροϊόντα. Η Ελλάδα έχει εν μέρει ανταποκριθεί στις απαιτήσεις για εναρμόνιση του εθνικού της δικαίου με τις επιταγές του δευτερογενούς δικαίου της ΕΕ στον τομέα αυτό εκδίδοντας μια σειρά από διοικητικές πράξεις και προβαίνοντας στην ψήφιση νόμων, ωστόσο υπολείπονται ακόμη ουσιαστικές τομές και τροποποιήσεις στο εθνικό δίκαιο. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε αναλυτικά τι προβλέπει η νομοθεσία αυτή τόσο σε ενωσιακό όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Υπενθυμίζεται στο σημείο αυτό ότι η νομοθεσία της ΕΕ για τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών με τη χρήση ζωικών υποπροϊόντων πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως των διατάξεων της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ (πρώην 79/409/ΕΟΚ) περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών, καθώς και κάθε άλλης πράξης του ενωσιακού δικαίου που αναφέρεται στη διατήρηση της άγριας ορνιθοπανίδας.

Το ισχύον καθεστώς σχετικά με τη διαχείριση των ζωικών υποπροϊόντων διέπεται από τον βασικό Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1069/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και τον εκτελεστικό Κανονισμό (ΕΕ) αριθ. 142/2011 για την εφαρμογή του ως άνω Κανονισμού, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει. Ο βασικός Κανονισμός του 2009 εξακολουθεί και επιτρέπει την πρακτική της σίτισης των πτωματοφάγων πτηνών για τη διατήρηση των ειδών αυτών υπό το φως της υποχώρησης των φαινομένων εξάπλωσης μεταδοτικών ασθενειών, ωστόσο αυτό συμβαίνει πάντα σύμφωνα με τους γενικότερους όρους της μη εξάπλωσης ασθενειών. Οι πράξεις αυτές ως δευτερογενές (παράγωγο) δίκαιο της ΕΕ, και ειδικότερα ως Κανονισμοί, είναι δεσμευτικές ως προς το σύνολό τους προς όλα τα κράτη μέλη και ισχύουν άμεσα σε κάθε κράτος μέλος, χωρίς να χρειάζεται καμία διαδικασία κύρωσης, υποδοχής, μετατροπής στο εσωτερικό εθνικό δίκαιο ή αποδοχής της, εκ μέρους των αρμόδιων εθνικών οργάνων προκειμένου αυτός (ο Κανονισμός) να αναπτύξει τις έννομες συνέπειές

¹⁶ Ζώνες Ειδικής Προστασίας που φιλοξενούν το είδος στην ευρύτερη περιοχή είναι: ΖΕΠ GR1110002 Δάσος Δαδιάς-Σουφλί, ΖΕΠ 1110009 Νότιο δασικό σύμπλεγμα Έβρου, ΖΕΠ GR1110010 Ορεινός Έβρος -Κοιλιάδα Δερείου, ΖΕΠ GR1130011 Κοιλιάδα Φιλιούρη.

του (άμεση ισχύς του Κανονισμού κατά άρθρο 288 ΣΛΕΕ). Ωστόσο, η άμεση ισχύς του Κανονισμού δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει ανάγκη περαιτέρω εξειδίκευσης του περιεχομένου αυτού από πράξεις των οργάνων της εθνικής έννομης τάξης, νομοθετικών ή διοικητικών, για την κατ' ουσίαν πρακτική εφαρμογή του Κανονισμού στην εθνική έννομη τάξη (Σαχπεκίδου κ.ά. 2000). Πρόκειται στην ουσία για μια τύπου «ενσωμάτωση», με στόχο την αποτελεσματικότερη πραγμάτωση των στόχων που θέτει ο Κανονισμός. Η ελληνική έννομη τάξη δεν έχει προβεί σε όλες εκείνες τις απαραίτητες ενέργειες, δηλαδή την ψήφιση νόμων και την έκδοση διοικητικών πράξεων, σχετικά με τους στόχους που θέτουν οι Κανονισμοί για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, και συγκεκριμένα τη χρήση υλικών ζωικών υποπροϊόντων για τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών, τόσο εντός περιφραγμένων χώρων-σταθμών σίτισης όσο και με τη μέθοδο της διάθεσης νεκρών ζώων εκτός σταθμών σίτισης για τα νεκροφάγα πτηνά.

3.α. Η νομοθεσία της Ευρωπαϊκής ένωσης στον τομέα της χρήσης ζωικών υποπροϊόντων για τη σίτιση νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών

Το προηγούμενο καθεστώς

Ο Κανονισμός (ΕΚ) υπ. αριθ. 1774/2002 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 3ης Οκτωβρίου 2002 για τον καθορισμό υγειονομικών κανόνων σχετικά με τα ζωικά υποπροϊόντα που δεν προορίζονται για κατανάλωση από τον άνθρωπο, όπως εξετάσαμε και ανωτέρω, ήταν η εναρκτήρια πράξη δευτερογενούς κοινοτικού δικαίου για τη διαχείριση των ζωικών υποπροϊόντων¹⁷. Αιτία αποτέλεσε η έξαρση της νόσου της σπογγώδους εγκεφαλοπάθειας στην Ευρώπη και η διατροφική κρίση που αυτή προκάλεσε. Ο εν λόγω Κανονισμός θέσπισε αυστηρούς υγειονομικούς κανόνες σχετικά με τη χρήση των ζωικών υποπροϊόντων, ώστε να εξασφαλιστεί υψηλό επίπεδο προστασίας της δημόσιας υγείας και της ασφάλειας των καταναλωτών καθ' όλη την τροφική αλυσίδα (Donázar *et al.* 2009a). Μια τομή που εισήγαγε ο Κανονισμός στη μέχρι τότε πρακτική ήταν, ιδίως, η απαγόρευση διατροφής μεταξύ των ζωικών ειδών. Ο εν λόγω Κανονισμός εισήγαγε ένα ολοκληρωμένο σύστημα συλλογής, μεταφοράς, αποθήκευσης και αποστολής των ζωικών υποπροϊόντων, ενώ προέβλεψε σχετικά για την αδειοδότηση μονάδων που δραστηριοποιούνται στην αποτέφρωση και τη μεταποίηση των ζωικών υποπροϊόντων¹⁸.

Στις διατάξεις του Κανονισμού προβλεπόταν η συλλογή και απομάκρυνση των νεκρών οικόσιτων ζώων από τις μονάδες εκτροφής και εκμετάλλευσης τους και η μεταφορά τους προς αποτέφρωση σε ειδικές αδειοδοτημένες εγκαταστάσεις. Η επιλογή αυτή του κοινοτικού νομοθέτη η οποία επέβαλε τη γενική απομάκρυνση των νεκρών ζώων και τη συνακόλουθη αποτέφρωσή τους, σαφώς επηρέασε αρνητικά το καθεστώς διατήρησης των νεκροφάγων πτηνών. Συγκεκριμένα, στην εφαρμογή της πολιτικής αυτής

¹⁷ Σημειώνεται βέβαια ότι ο εν λόγω Κανονισμός αποτελεί μετεξέλιξη της Οδηγίας 90/667/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 1990, για τη θέσπιση υγειονομικών κανόνων για τη διάθεση και μεταποίηση ζωικών αποβλήτων, τη διάθεσή τους στην αγορά και την προστασία από τους παθογόνους οργανισμούς ζωοτροφών ζωικής προέλευσης ή με βάση τα ψάρια και για την τροποποίηση της οδηγίας 90/425/ΕΟΚ.

¹⁸ EUR-Lex, Ζωικά υποπροϊόντα που δεν προορίζονται για κατανάλωση από τον άνθρωπο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:f81001>
Ανευρέθηκε στις 18/05/2017

αποδόθηκαν φαινόμενα όπως η ανάσχεση της πληθυσμιακής αύξησης των νεκροφάγων πτηνών, η μείωση της αναπαραγωγικής επιτυχίας των ζευγών και η αύξηση της θνησιμότητας των νεαρών ατόμων (Donazar *et al.* 2009b), ενώ εξαιτίας της μείωσης της διαθέσιμης τροφής παρατηρήθηκαν περαιτέρω και μεμονωμένες περιπτώσεις επιθέσεων νεκροφάγων πτηνών σε ζώντα βοοειδή, οι οποίες ωστόσο είναι σπάνιες (Margalida *et al.* 2010, Margalida *et al.* 2012).

Οι παρατηρήσεις αυτές των επιστημόνων οδήγησαν στην έκδοση κατευθύνσεων για τις τροποποιήσεις που έπρεπε να επέλθουν στον τότε ισχύοντα Κανονισμό, με σκοπό να είναι αυτός συμβατός με τους στόχους διατήρησης της άγριας ορνιθοπανίδας. Εν τέλει ο Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1774/2002, κατά παρέκκλιση από τους τότε ισχύοντες περιορισμούς για τη χρήση των ζωικών υποπροϊόντων, και αναγνωρίζοντας ότι οι υγειονομικοί περιορισμοί στη διάθεση αυτών για σκοπούς σίτισης της άγριας ορνιθοπανίδας βλάπτει τα νεκροφάγα πτηνά, επέτρεψε τελικά τη χρήση ορισμένων υλικών (Κατηγορία 1 – θα αναλυθεί κατωτέρω) για τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών, που κινδυνεύουν να εκλείψουν ή είναι προστατευόμενα είδη που ζουν στο φυσικό τους περιβάλλον ως μέτρο διατήρησης, υπό τον όρο βέβαια της αποτροπής της εξάπλωσης ασθενειών (βλ. αρθρ. 23 παρ. 2 στοιχείο δ). Οι όροι της χρήσης αυτών των υλικών για τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών εξειδικεύθηκαν με την Απόφαση 2003/322/ΕΚ για την εφαρμογή του ως άνω Κανονισμού, όσον αφορά τη σίτιση ορισμένων νεκροφάγων πτηνών με ορισμένα υλικά της Κατηγορίας 1, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει¹⁹. Σημειώνεται ότι για κάποια έτη ο εν λόγω Κανονισμός επέτρεπε τη χρήση των υλικών αυτών μόνον σε καθορισμένους περιφραγμένους χώρους. Η πρακτική αυτή απέκλειε την πρόσβαση σαρκοβόρων θηλαστικών στην τροφή και την πιθανή διάδοση ασθενειών (Moreno-Oro 2012).

Οι εξαιρέσεις που προστέθηκαν με την εφαρμογή των σχετικών Αποφάσεων απαιτούσαν τη λήψη αδειών, την καταγραφή των χρησιμοποιούμενων ζωικών υποπροϊόντων και τον καθορισμό των χώρων εναπόθεσης των υλικών. Γενικά κρίθηκε ότι παρόλο που η πρόθεση για τις τροποποιήσεις ήταν σωστή, εντούτοις στην πραγματικότητα τίθεντο διοικητικοί περιορισμοί για τη δημιουργία χώρων τροφοληψίας, με αποτέλεσμα αυτό να επηρεάζει αρνητικά την ποιότητα του δικτύου των χώρων αυτών (Margalida *et al.* 2010).

Τα μέτρα αυτά στήριξης των πληθυσμών των νεκροφάγων πτηνών σαφώς έπρεπε να είναι σύμφωνα με τα φυσικά πρότυπα τροφοληψίας και κατανάλωσης τροφής των συγκεκριμένων ειδών και τους στόχους διατήρησης της βιοποικιλότητας της ΕΕ. Η δημιουργία ενός συγκεντρωτικού συστήματος χωρικής διασποράς σταθμών σίτισης στους τόπους διαβίωσης των νεκροφάγων πτηνών με σκοπό την τεχνητή σίτισή τους με τη χρήση ζωικών προϊόντων εξασφάλισε σταθερή παροχή ασφαλούς τροφής στα νεκροφάγα πτηνά, κατά τόπο και κατά χρόνο. Ωστόσο, η πρακτική αυτή της παροχής προβλεπόμενης τροφής ανά τακτά χρονικά διαστήματα οδήγησε στην τροποποίηση των φυσικών ενδιαιτημάτων των νεκροφάγων πτηνών και επηρέασε σημαντικά τις

¹⁹ EUR-Lex, 2003/322/EK: Απόφαση της Επιτροπής, της 12ης Μαΐου 2003, για την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1774/2002 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, όσον αφορά τη σίτιση ορισμένων νεκροφάγων πτηνών με ορισμένα υλικά της κατηγορίας 1 (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ) [κοινοποιηθείσα υπό τον αριθμό E(2003) 1494]
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1495118524795&uri=CELEX:32003D0322>
 Ανευρέθηκε στις 18/05/2017

διατροφικές συνήθειες των ειδών και τις ιεραρχίες των κοινοτήτων τους εν γένει (Donázar *et al.* 2009). Αν και καταρχήν η πρακτική αυτή θεωρείται επωφελής για τα είδη-στόχους, οι πλήρεις συνέπειες της πρακτικής αυτής δεν έχουν χαρτογραφηθεί ακόμη πλήρως (Fielding *et al.* 2014). Πάντως, οι μέχρι τώρα επιστημονικές μελέτες αποδεικνύουν ότι η προβλεψιμότητα στην παροχή της τροφής δεν είναι εκείνη η συνθήκη που θα ευνοήσει τη θετική συνύπαρξη, συνεργασία και διάδραση των διαφορετικών ειδών νεκροφάγων πτηνών, ενώ η διατήρηση ενός βαθμού τυχαιότητας/ευκαιριακότητας στην παροχή τροφής θα πρέπει να είναι βασικός στόχος των πολιτικών διατήρησης που έχουν ως αντικείμενο τα νεκροφάγα πτηνά (Margalida *et al.* 2010a, Cortes-Avizanda *et al.* 2012, Moreno-Oro *et al.* 2012, Fluhr Julie *et al.* 2017).

Το ισχύον καθεστώς

Το προηγούμενο νομικό καθεστώς σχετικά με τη χρήση ζωικών υποπροϊόντων που δεν προορίζονται για ανθρώπινη κατανάλωση για τη σίτιση των νεκροφάγων πτηνών υπήρξε εν μέρει επιτυχημένο. Κατόπιν αναφοράς προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και συντονισμένης πολιτικής πίεσης που ασκήθηκε από συνασπισμό περιβαλλοντικών οργανώσεων²⁰ καθώς και υπό τη γενική συναίνεση των επιστημόνων, η Ευρωπαϊκή Ένωση ξεκίνησε να συζητάει την αναθεώρηση του Κανονισμού και την εγκαθίδρυση ενός νέου προτύπου, πιο αποτελεσματικού όσον αφορά τους στόχους διατήρησης των νεκροφάγων πτηνών και εγγύτερου στη διατροφική συμπεριφορά των ειδών-στόχων, με στόχο να απαλειφθούν οι ατέλειες του προηγούμενου συστήματος (Azmanis *et al.* 2008, Azmanis 2009b, Donázar *et al.* 2009b).

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, το ισχύον καθεστώς σχετικά με τη διαχείριση των ζωικών υποπροϊόντων διέπεται από τον βασικό Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1069/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και τον εκτελεστικό Κανονισμό (ΕΕ) αριθ. 142/2011 για την εφαρμογή του ως άνω Κανονισμού, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει. Η νέα πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τη διαχείριση των ζωικών υποπροϊόντων παρέχει σαφώς μεγαλύτερη ευελιξία στις εθνικές αρχές των κρατών μελών στην απόθεση νεκρών ζώων για την τροφοληψία των πληθυσμών των νεκροφάγων πτηνών, εξισορροπώντας τις απαιτήσεις που επιβάλλει η πολιτική της Ένωσης στον τομέα της δημόσιας υγείας με εκείνες της μακροχρόνιας διατήρησης της βιοποικιλότητας.

Η βασική καινοτομία του νέου Κανονισμού συνίσταται στο ότι επέτρεψε στα κράτη μέλη να εναποθέτουν ορισμένης Κατηγορίας υποπροϊόντα στη φύση προς τροφή των νεκροφάγων πτηνών, δίχως την πρότερη υποχρέωση για συλλογή αυτών και την απόθεσή τους σε περιφραγμένους χώρους τροφοληψίας (Moreno-Oro *et al.* 2012). Η πρακτική αυτή τελεί υπό ορισμένες βέβαια προϋποθέσεις που σχετίζονται με τον εκ προτέρων καθορισμό των περιοχών

²⁰ βλ. Impact of Regulation 1774/2002 and European Commission decisions in 2003 and 2005 on carrion-feeding birds in the Iberian Peninsula, and possible solutions, Report for the European Commission, elaborated by SEO/BirdLife, 15 June 2007

Διαθέσιμο στο: <https://www.nabu.de/imperia/md/content/nabude/vogelschutz/24.pdf>

Ανευρέθηκε στις 26 Οκτωβρίου 2017

Η αναφορά συντάχθηκε με τη συνεισφορά της BirdLife International, της Ισπανικής Ορνιθολογικής Εταιρείας (SEO/BirdLife - Sociedad Española de Ornitología), της Γαλλικής Ορνιθολογικής Εταιρείας (Ligue pour la Protection des Oiseaux - LPO), της Πορτογαλικής Ορνιθολογικής Εταιρείας (SPEA/BirdLife Portugal).

στις οποίες θα γίνεται η απόθεση αυτή και την αποφυγή διάδοσης μεταδοτικών ασθενειών (Fielding *et al.* 2014).

Ο Κανονισμός (ΕΚ) 1069/2009 περί υγειονομικών κανόνων για ζωικά υποπροϊόντα, που κατήργησε ρητά τον προηγούμενο Κανονισμό του 2002, και ο Κανονισμός 142/2011 θέτουν τους όρους και τις προϋποθέσεις για τη χρήση ζωικών υποπροϊόντων προς το σκοπό της σίτισης νεκροφάγων πτηνών. Στα άρθρα 8, 9 και 10 του βασικού Κανονισμού προβλέπεται η ταξινόμηση των ζωικών υποπροϊόντων σε κατηγορίες, ανάλογα με την προέλευση και το βαθμό επικινδυνότητάς τους:

- Στην Κατηγορία 1 εντάσσονται ζωικά υποπροϊόντα υπό τη μορφή ολόκληρων πτωμάτων ή ολόκληρων μερών του σώματος, συμπεριλαμβανομένων των προβίων και των δερμάτων, και για τα οποία υπάρχει η υποψία ότι έχουν μολυνθεί από νόσο που μεταδίδεται στον άνθρωπο και τα ζώα. Τα υλικά της Κατηγορίας αυτής θεωρούνται υλικά υψηλού κινδύνου.
- Στην Κατηγορία 2 εντάσσονται ζωικά υποπροϊόντα υπό τη μορφή της κόπρου και του περιεχόμενου του πεπτικού συστήματος, όλων των υλικών ζωικής προέλευσης που συλλέγονται κατά την επεξεργασία λυμάτων από σφαγεία, ως και των ζώων τα οποία δεν έχουν σφαγεί για ανθρώπινη κατανάλωση. Τα υλικά της Κατηγορίας αυτής αποτελούν υλικά μεσαίου κινδύνου.
- Στην Κατηγορία 3 εντάσσονται, ανάμεσα σε άλλα, ζωικά υποπροϊόντα υπό τη μορφή μερών σφαγέντων ζώων, τα οποία είναι κατάλληλα για κατανάλωση από τον άνθρωπο αλλά δεν προορίζονται για κατανάλωση από τον άνθρωπο για εμπορικούς λόγους, καθώς και μερών σφαγέντων ζώων τα οποία απορρίπτονται ως ακατάλληλα για κατανάλωση από τον άνθρωπο, αλλά δεν φέρουν σημεία μεταδοτικής νόσου. Τα υλικά της Κατηγορίας αυτής θεωρούνται υλικά χαμηλού κινδύνου.

Το άρθρο 18 του Κανονισμού 1069/2009 («Ειδικοί σκοποί σίτισης») εισήγαγε την εξαίρεση στο γενικό κανόνα της μη χρήσης ζωικών υποπροϊόντων, κατά παρέκκλιση από το άρθρο 11 που επιβάλλει τους περιορισμούς στη χρήση τους. Συγκεκριμένα, το άρθρο 18 παρ. 2 επιτρέπει στις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών να ορίσουν τα σχετικά με τη χρήση υλικών της Κατηγορίας 1 και συγκεκριμένα ολόκληρων πτωμάτων ή μερών πτωμάτων ζώων που περιέχουν ειδικό υλικό κινδύνου κατά τον χρόνο απόρριψης για τη σίτιση ειδών νεκροφάγων πτηνών που είτε κινδυνεύουν να εκλείψουν είτε προστατεύονται, προς προώθηση της βιοποικιλότητας. Περαιτέρω στο ίδιο άρθρο (παρ. 3βι), ο Κανονισμός προβλέπει τη θέσπιση **επιπλέον** μέτρων για την εκπλήρωση του ως άνω σκοπού. Η εν λόγω σίτιση θα πρέπει να επιτρέπεται για ορισμένα είδη αρπακτικών πτηνών που αναφέρονται στην οδηγία 2009/147/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Νοεμβρίου 2009, περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών, ώστε να λαμβάνονται υπόψη οι φυσικοί τρόποι σίτισης των εν λόγω ειδών.

Στον Κανονισμό 142/2011 το άρθρο 14 («Σίτιση ορισμένων ειδών εντός και εκτός σταθμών σίτισης και ζωολογικών κήπων») επιτρέπει στις αρμόδιες

αρχές των κρατών μελών να ορίζουν τα σχετικά με τη χρήση υλικών της Κατηγορίας 1 και συγκεκριμένα ολόκληρων πτωμάτων ή μερών νεκρών ζώων που περιέχουν ειδικό υλικό κινδύνου για τη σίτιση άγριων νεκροφάγων πτηνών **τόσο σε σταθμούς σίτισης όσο και εκτός αυτών**. Παρακάτω, στο Τμήμα 2 του Κεφαλαίου 2 του Παραρτήματος VI (ΕΙΔΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ, ΤΗ ΣΙΤΙΣΗ ΖΩΩΝ, ΤΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΠΟΡΡΙΨΗ) του Κανονισμού, εξειδικεύονται οι προβλέψεις του άρθρου 18 του εν λόγω Κανονισμού **για τη σίτιση ορισμένων ειδών σε σταθμούς σίτισης**. Στις διατάξεις αυτές απαριθμούνται ανά χώρα τα είδη για τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα υλικά σίτισης. Για την Ελλάδα τα είδη-στόχοι είναι: α) Γυπαετός (*Gypaetus barbatus*), β) **Μαυρόγυπας (*Aegypius monachus*)**, γ) Ασπροπάρης (*Neophron percnopterus*), δ) **Όρνιο (*Gyps fulvus*)**, ε) Χρυσαιτός (*Aquila chrysaetos*), στ) Βασιλαιτός (*Aquila heliaca*), ζ) Θαλασσαετός (*Haliaeetus albicilla*) και η) Τσίφτης (*Milvus migrans*), ενώ προβλέπεται ακόμη η σίτιση ιερακόμορφων και γλαυκόμορφων του Παραρτήματος I της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ, σε ειδικές ζώνες προστασίας που έχουν καθοριστεί σύμφωνα με την εν λόγω Οδηγία.

Σύμφωνα με τις επιταγές του Κανονισμού, η αρμόδια αρχή του κράτους μέλους, χορηγεί άδεια στον υπεύθυνο του σταθμού σίτισης υπό τον όρο ότι:

- i) η σίτιση δεν χρησιμοποιείται ως εναλλακτικός τρόπος απόρριψης ειδικού υλικού κινδύνου ή απόρριψης νεκρών μηρυκαστικών που περιέχουν τέτοιο υλικό, κάτι που θα δημιουργούσε κίνδυνο μετάδοσης της ΜΣΕ και
- ii) εφαρμόζεται κατάλληλο σύστημα επιτήρησης για ΜΣΕ, όπως προβλέπεται στον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 999/2001 (όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει), το οποίο περιλαμβάνει τακτικές εργαστηριακές δοκιμές δειγμάτων για ΜΣΕ.

Η αρμόδια αρχή του κράτους μέλους πρέπει επιπλέον να εξασφαλίζει τον συντονισμό με κάθε άλλη αρμόδια αρχή που είναι υπεύθυνη για την εποπτεία των απαιτήσεων που καθορίζονται στην έγκριση. Η έγκριση/ άδεια που χορηγείται από την αρμόδια αρχή πρέπει να: i) αναφέρει συγκεκριμένα τα είδη-στόχους και ii) να περιγράφει λεπτομερώς τον τόπο του σταθμού σίτισης στη γεωγραφική ζώνη όπου θα πραγματοποιηθεί η σίτιση. Η χορηγούμενη άδεια αναστέλλεται σε περίπτωση που η πρακτική της σίτισης συνδέεται με ύποπτη ή επιβεβαιωμένη σχέση με την εξάπλωση ΜΣΕ, έως ότου καταστεί δυνατόν να αποκλειστεί ο κίνδυνος, ή σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει συμμόρφωση με οποιονδήποτε από τους κανόνες που προβλέπονται στον Κανονισμό.

Ο υπεύθυνος για τη σίτιση πρέπει:

- i) να ορίζει ειδικό χώρο για τη σίτιση, ο οποίος να είναι κλειστός και στον οποίο η πρόσβαση να περιορίζεται μόνο σε άτομα των προς διατήρηση ειδών, κατά περίπτωση με περίφραξη ή με άλλα μέσα που να ανταποκρίνονται στους φυσικούς τρόπους σίτισης των εν λόγω ειδών,
- ii) να εξασφαλίζει ότι επιλέξιμος αριθμός πτωμάτων βοοειδών και τουλάχιστον το 4% των πτωμάτων αιγοπροβάτων που προορίζονται για σκοπούς σίτισης πτωματοφάγων πτηνών έχουν υποβληθεί σε ελέγχους πριν από την εν λόγω χρήση με αρνητικό αποτέλεσμα, στο πλαίσιο του προγράμματος επιτήρησης για ΜΣΕ το οποίο εφαρμόζεται σύμφωνα με το παράρτημα ΙΙΙ του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 999/2001, και

- iii) να τηρεί αρχείο τουλάχιστον με τον αριθμό, τη φύση, το εκτιμώμενο βάρος και την προέλευση των ζώων που χρησιμοποιήθηκαν για τη σίτιση, την ημερομηνία της σίτισης, τον τόπο στον οποίο πραγματοποιήθηκε αυτή και, κατά περίπτωση, τα αποτελέσματα των δοκιμών ΜΣΕ.

Για τη σίτιση ειδών πτωματοφάγων πτηνών εκτός σταθμών σίτισης προβλέπεται η δυνατότητα της αρμόδιας αρχής (αναλύεται κατωτέρω για την Ελλάδα) να επιτρέπει τη χρήση υλικών της Κατηγορίας 1, και συγκεκριμένα ολόκληρα πτώματα ζώων ή μέρη νεκρών ζώων που περιέχουν ειδικό υλικό κινδύνου, με σκοπό τη σίτιση των απαριθμούμενων ως άνω ειδών.

Η αρμόδια αρχή θα πρέπει κατά τη διαδικασία έγκρισης/ αδειοδότησης σίτισης εκτός σταθμών να ορίζει γεωγραφικώς οριοθετημένες ζώνες σίτισης, οι οποίες δεν πρέπει να επεκτείνονται σε περιοχές όπου πραγματοποιείται εντατική εκτροφή ζώων, ενώ τα εκτρεφόμενα ζώα σε εκμεταλλεύσεις ή αγέλες στη ζώνη σίτισης πρέπει να βρίσκονται υπό την τακτική επιτήρηση επίσημου κτηνίατρου όσον αφορά τον έλεγχο του επιπολασμού από ΜΣΕ και των μεταδοτικών στον άνθρωπο ή στα ζώα νόσων. Ο Κανονισμός επιβάλλει η σίτιση να αναστέλλεται σε περίπτωση υποψίας ή επιβεβαιωμένου κρούσματος μετάδοσης ΜΣΕ ή άλλης ασθένειας στον άνθρωπο ή στα ζώα, καθώς και σε περίπτωση μη τήρησης των διατάξεων του Κανονισμού.

Η τροποποίηση της υγειονομικής νομοθεσίας με τη θέση σε ισχύ ενός νέου συστήματος Κανονισμών, είχε ως στόχο να δημιουργήσει για τα νεκροφάγα πτηνά ένα καθεστώς διατήρησης περισσότερο συμβατό με την ιδιαίτερη οικολογία των ειδών αυτών, μέσω της αυξημένης παροχής ασφαλούς ποιοτικής τροφής σε μεγάλη γεωγραφική διασπορά, τόσο εντός όσο και εκτός σταθμών σίτισης. Επιπλέον, η πρόβλεψη για σίτιση των νεκροφάγων πτηνών εκτός σταθμών σίτισης επέτρεψε στο να επιλέγονται δράσεις διατήρησης λιγότερο δαπανηρές, που έχουν το επιπλέον πλεονέκτημα της μη υπερσυγκέντρωσης τροφής σε ένα συγκεκριμένο σημείο, πρακτική που μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τη συμπεριφορική οικολογία των ειδών – στόχων (Garcia de Francisco *et al.* 2009, Margalida *et al.* 2010). Σε κάθε περίπτωση, απαιτείται ο σχεδιασμός της σίτισης να γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να αποκλείεται το ενδεχόμενο μετάδοσης ασθενειών και η τροφή να είναι για αποκλειστική εκμετάλλευση των ειδών-στόχων (Moreno-Oro 2012).

3.β. Η εθνική νομοθεσία στον τομέα της χρήσης ζωικών υποπροϊόντων για τη σίτιση νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών

Οι ελληνικές αρχές καλούνται να εφαρμόσουν στην πράξη το νέο σύστημα Κανονισμών και να ευθυγραμμίσουν την εθνική έννομη τάξη με τις απαιτήσεις αυτού τηρώντας το γράμμα του και εξυπηρετώντας το πνεύμα του, συνδυάζοντας τις απαιτήσεις για τήρηση των υγειονομικών προβλέψεων και τις απαιτήσεις για την προστασία της орνιθοπανίδας, όπως και να αποφύγουν τυχόν όρους, προϋποθέσεις και περιορισμούς οι οποίοι δεν ανιχνεύονται στην αρχική βούληση του ενωσιακού νομοθέτη και δυσχεραίνουν την πραγμάτωση του σκοπού των Κανονισμών. Άλλωστε, στον τομέα της διαχείρισης των ζωικών υποπροϊόντων η Ελλάδα μετρά ήδη μια καταδίκη από το ΔΕΚ για μη ορθή εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΚ) 1774/2002, καθώς η διοίκηση και ο νομοθέτης δεν μερίμνησαν για τις δέουσες κυρώσεις όσον αφορά την ταφή των αποβλήτων

χωρίς προηγούμενη μεταποίηση, για την απουσία επίσημων ελέγχων, καθώς και τις πλημμέλειες στη διαδικασία εγκρίσεως των εγκαταστάσεων διαχειρίσεως των ζωικών υποπροϊόντων και στη διαδικασία αποτεφρώσεως του υλικού ειδικού κινδύνου, παραβαίνοντας έτσι τις σχετικές υποχρεώσεις²¹.

Υπενθυμίζεται στο σημείο αυτό ότι δυνάμει της ΚΥΑ Η.Π. 8353/276/Ε103/2012²² και συγκεκριμένα το άρθρο 5Θ(4) αυτής προβλέφθηκαν Διαχειριστικές Δράσεις για τα είδη χαρακτηρισμού εντός ΖΕΠ. Συγκεκριμένα προβλέφθηκε ότι: « Με απόφαση του Υπουργού ΠΕΚΑ, εγκρίνεται **εθνικό πρόγραμμα δημιουργίας και λειτουργίας Χώρων Τροφοδοσίας Πτωματοφάγων Αρπακτικών Πτηνών (ΧΤΑΠ)**, σε ΖΕΠ με είδη χαρακτηρισμού ευκαιριακά ή αποκλειστικά **πτωματοφάγα αρπακτικά πτηνά**, δηλαδή τα είδη **Όρνιο (*Gyps fulvus*)**, **Ασπροπάρης (*Neophron percnopterus*)**, **Μαυρόγυπας (*Aegypius monachus*)**, **Γυπαετός (*Gyraetus barbatus*)**, **Τσίφτης (*Milvus migrans*)**, **Χρυσαιτός (*Aquila chrysaetos*)**, **Θαλασσαιτός (*Haliaeetus albicila*)**, **Σπιζαιτός (*Hieraetus fasciatus*)**, **Αετογερακίνα (*Buteo rufinus*)**, **Μαυροπελαργός (*Ciconia nigra*)**. Με το πρόγραμμα αυτό καθορίζονται συγκεκριμένα τα κριτήρια για την δημιουργία του ΧΤΑΠ, για τις αποστάσεις τους από τις αποικίες ή φωλιές των αρπακτικών, για τον περιορισμό της θήρας πλησίον των ταϊστρών και για την τροφοδοσία των ΧΤΑΠ. Το πρόγραμμα υλοποιείται από τις αρμόδιες Δασικές Υπηρεσίες της Αποκεντρωμένης Διοίκησης». Στην Αιτιολογημένη Γνώμη (παράβαση υπ' αριθ. 2013/4154, (2016)D/14292) που απηύθυνε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προς την Ελλάδα βάσει του άρθρου 258 ΣΛΕΕ²³ η οποία αφορούσε την παράνομη χρήση δηλητηριασμένων δολωμάτων, αναφέρεται ότι οι ελληνικές αρχές έχουν εντάξει την εκπόνηση στρατηγικής μελέτης δημιουργίας και λειτουργίας δικτύου Χώρων Τροφοδοσίας Πτωματοφάγων Αρπακτικών Πτηνών εντός περιοχών του Δικτύου Νατούρα2000 και την εγκατάσταση αρχικού δικτύου ΧΤΑΠ στο σχέδιο Επιχειρησιακού Προγράμματος Υποδομών, Μεταφορών, Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης για την περίοδο 2014-2020. Ενώ κατά το παρελθόν επιμέρους έργα έχουν πραγματοποιηθεί από τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ και σχετικό έργο έχει προκηρυχθεί²⁴, η στρατηγική μελέτη και το εθνικό πρόγραμμα δεν έχουν αρχίσει να πραγματοποιούνται, τουλάχιστον μέχρι τη σύνταξη της παρούσας αναφοράς. Αποτέλεσμα της παράλειψης αυτής εκ μέρους της ελληνικής διοίκησης είναι σημαντικοί όροι,

²¹ InfoCuria – Νομολογία του Δικαστηρίου ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πέμπτο τμήμα) της 17ης Δεκεμβρίου 2009 (υπόθεση C-248/08)
Διαθέσιμο στο:
<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=76982&pageIndex=0&doclang=el&mode=lst&dir=&cc=first&part=1&cid=734437>
Ανευρέθηκε στις 10.10.2017

²² Αριθμ. Η.Π. 8353/276/Ε103 (ΦΕΚ Β 415 23.2.2012) «Τροποποίηση και συμπλήρωση της υπ' αριθ. 37338/1807/2010 κοινής υπουργικής απόφασης «Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για τη διατήρηση της άγριας ορνιθοπανίδας και των οικοτόπων/ενδιαιτημάτων της, σε συμμόρφωση με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ...» (Β' 1495), σε συμμόρφωση με τις διατάξεις του πρώτου εδαφίου της παραγράφου 1 του άρθρου 4 της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ «Για τη διατήρηση των άγριων πτηνών» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 2ας Απριλίου 1979, όπως κωδικοποιήθηκε με την οδηγία 2009/147/ΕΚ» (ΦΕΚ 415/τ. Β'/23.02.2012)

²³ Αιτιολογημένη Γνώμη απευθυνόμενη στην Ελληνική Δημοκρατία δυνάμει του άρθρου 258 της συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης λόγω της κακής εφαρμογής των άρθρων 6 παράγραφος 2 και 7 της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21^{ης} Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας και του άρθρου 5(α) της οδηγίας 2009/147/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30^{ης} Νοεμβρίου 2009, περί της διατήρησης των άγριων πτηνών, Βρυξέλλες 29.09.2016 2013/4154, C(2016)6201 final

²⁴ βλ. «Προδιαγραφές δημιουργίας και λειτουργίας χώρων τροφοδοσίας αρπακτικών πτηνών στις Περιφέρειες της Χώρας, πλην της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου και Στερεάς Ελλάδας», με κωδικό 12.21.5.1.1 του Ε.Π. ΠΕΡΑ "Υποδομές μεταφορών, περιβάλλον και αειφόρος ανάπτυξη"

προϋποθέσεις, προδιαγραφές και παράμετροι αδειοδότησης, χωροθέτησης, εγκατάστασης και λειτουργίας ΧΤΑΠ να μην έχουν θεσπιστεί και επομένως να υπάρχει ρυθμιστικό κενό. Οι ακολουθητέες διοικητικές διαδικασίες για τους ενδιαφερόμενους φορείς υλοποίησης των έργων αυτών παραμένουν αχαρτογράφητες ενώ οι μέχρι τώρα ολοκληρωμένες προσπάθειες εγκατάστασης και λειτουργίας ΧΤΑΠ βασίζονται αποκλειστικά στην πρωτοβουλία των περιβαλλοντικών μη κερδοσκοπικών οργανώσεων οι οποίες με τη σειρά τους βασίζονται στη διεθνή εμπειρία και τις βέλτιστες πρακτικές.

Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε με ποιο τρόπο ανταποκρίθηκε η Ελλάδα στις απαιτήσεις του νέου συστήματος Κανονισμών, και εάν οι πρωτοβουλίες εκ μέρους των ελληνικών αρχών εξυπηρετούν τους σκοπούς των Κανονισμών αυτών στο ειδικό θέμα της σίτισης των νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών.

Για το προηγούμενο καθεστώς

Για την εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας με το προηγούμενο νομικό καθεστώς που εισήγαγε ο Κανονισμός (ΕΚ) υπ. αριθ. 1774/2002, εκδόθηκε το υπ' αριθμ. Π.Δ 211/2006 (Α'211) το οποίο θέσπισε συμπληρωματικά μέτρα εφαρμογής του Κανονισμού 1774/2002/ΕΚ. Βάσει του ΠΔ αυτού (άρθρο 3), η Γενική Δ/ση Κτηνιατρικής του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων ορίστηκε ως υπεύθυνη για το συντονισμό, τον έλεγχο της εφαρμογής και την ενημέρωση των κοινοτικών οργάνων και των κρατών μελών σχετικά με την εφαρμογή του Κανονισμού, του εν λόγω ΠΔ και κάθε άλλης σχετικής με την εφαρμογή του Κανονισμού διάταξης, ενώ οι εκάστοτε κτηνιατρικές υπηρεσίες των οικείων δομών τοπικής αυτοδιοίκησης είναι αρμόδιες για την εφαρμογή του Κανονισμού και ιδίως για τον έλεγχο των μονάδων διαχείρισης, των παραγωγών και των μεταφορέων, της διαχείρισης των ζωικών υποπροϊόντων και των μεταποιημένων προϊόντων που προέρχονται από αυτά, καθώς και για τη λήψη κάθε αναγκαίου για την τήρηση των σχετικών κτηνιατρικών υγειονομικών απαιτήσεων μέτρου. Περαιτέρω το ΠΔ όριζε τα σχετικά με τις άδειες εγκατάστασης και λειτουργίας μονάδων διαχείρισης ζωικών υποπροϊόντων, τις άδειες μεταφορών, την υποχρέωση τήρησης μητρώων και άλλα σχετικά ζητήματα.

Για το ισχύον καθεστώς

Ο πρώτος νόμος που ψηφίστηκε αφότου τέθηκε σε ισχύ το νέο καθεστώς για τα ζωικά υποπροϊόντα είναι ο ν. 4235/2014 «Διοικητικά μέτρα, διαδικασίες και κυρώσεις στην εφαρμογή της ενωσιακής και εθνικής νομοθεσίας στους τομείς των τροφίμων, των ζωοτροφών και της υγείας και προστασίας των ζώων και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης» (ΦΕΚ 32/τ. Α'/11.02.2014).

Ειδικές προβλέψεις για τη χρήση των ζωικών υποπροϊόντων για σκοπούς σίτισης των νεκροφάγων πτηνών υπαγορεύονται μόνον από την Εγκύκλιο υπ' αριθ. πρωτ. 1568/45937/12.04.2012 του Γραφείου Διαχείρισης Ζωικών Υποπροϊόντων, της Γενικής Δ/σης Κτηνιατρικής (ΥΠΑΑΤ) με θέμα «Καταχώρηση υπευθύνων επιχειρήσεων, εγκαταστάσεων ή μονάδων – Έγκριση χρήσης και καταχώρηση χρηστών και κέντρων συλλογής». Η Εγκύκλιος επικαλείται τα άρθρα 18 του Κανονισμού 1069/2009/ΕΚ και τα άρθρα 13 και 14 του Κανονισμού 142/2011/ΕΕ και ορίζει τα σχετικά με τη χρήση υλικών Κατηγορίας 1 για τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών. Η Εγκύκλιος επαναλαμβάνει

και αναφέρεται στις προϋποθέσεις για τη χρήση αυτή, όπως τίθενται από το σχετικό Παράρτημα του Κανονισμού του 2011 που αναφέρεται ανωτέρω τόσο για τη σίτιση εντός όσο και εκτός σταθμών σίτισης. Η Εγκύκλιος, αν και ρυθμίζει επιμέρους ζητήματα, δεν εξειδικεύει τις εφαρμοστέες διατάξεις του Κανονισμού και δεν προβαίνει στη θέσπιση των αναγκαίων συμπληρωματικών μέτρων για την ορθή εφαρμογή του Κανονισμού στην εθνική έννομη τάξη, ούτε και παρέχει ειδικές κατευθυντήριες γραμμές, δεν κωδικοποιεί την ακολουθητέα διαδικασία που οφείλουν να ακολουθήσουν οι υπεύθυνοι των επιχειρήσεων και οι υπεύθυνοι σίτισης κατά τρόπο εξειδικευμένο, μην εξυπηρετώντας στην ουσία το πνεύμα του Κανονισμού. Πρόκειται μάλλον για ερμηνευτική εγκύκλιο η οποία απευθύνεται προς τις Διευθύνσεις και τα Τμήματα Κτηνιατρικής ανά τη χώρα, εν είδει προληπτικού ιεραρχικού ελέγχου.

Επισημαίνεται στο σημείο αυτό ότι δυνάμει της υπ' αριθμ. ΚΥΑ 43236/1053 «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τον Ασπροπάρη (*Neophron percnopterus*) στην Ελλάδα» (ΦΕΚ 3760/τ. Β'/25.10.2017) εγκρίθηκαν μέτρα για την ανάσχεση της πληθυσμιακής κατάρρευσης του συγκεκριμένου είδους γύπα. Ανάμεσα σε αυτά προβλέπεται και η αύξηση της διαθεσιμότητας της τροφής μέσω της δημιουργίας ενεργού δικτύου χώρων τροφοδοσίας αρπακτικών πτηνών (ΧΤΑΠ). Ο σχεδιασμός και η δημιουργία αυτού του δικτύου θα βασιστεί στα συμπεράσματα του έργου «Προδιαγραφές δημιουργίας και λειτουργίας χώρων τροφοδοσίας αρπακτικών πτηνών στις Περιφέρειες της Χώρας, πλην της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου και Στερεάς Ελλάδας», με κωδικό 12.21.5.1.1 του Ε.Π. ΠΕΡΑ "Υποδομές μεταφορών, περιβάλλον και αειφόρος ανάπτυξη". Η εφαρμογή της δράσης αυτής θα πραγματοποιηθεί παράλληλα με την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τον Κανονισμό (ΕΕ) υπ' αριθμ. 142/2011 της Επιτροπής της 25^{ης} Φεβρουαρίου 2011 για την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1069/2009, ειδικότερα δε κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 14 του Κανονισμού αυτού ("Σίτιση ορισμένων ειδών εντός και εκτός σταθμών σίτισης και ζωολογικών κήπων") καθώς και του Παραρτήματος VI (ΕΙΔΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ, ΤΗ ΣΙΤΙΣΗ ΖΩΩΝ, ΤΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΠΟΡΡΙΨΗ), Κεφάλαιο II, Τμήματα 2 και 3. Γίνεται αντιληπτό στο σημείο αυτό ότι τα ειδικά σχέδια δράσης ανά είδος είναι ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο το οποίο συμβάλλει τα μέγιστα στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τους Κανονισμούς σχετικά με τη χρήση των ζωικών υποπροϊόντων για σκοπούς σίτισης νεκροφάγων πτηνών.. Ωστόσο, σημειώνεται ότι η εφαρμογή του Κανονισμού θα πρέπει να είναι ανεξάρτητη από τα οποιαδήποτε Σχέδια Δράσης, και η εφαρμογή των τελευταίων δεν σημαίνει ότι ο Κανονισμός δεν έχει κανονιστική δύναμη και οντότητα ως τέτοιος, ούτε ότι οι ελληνικές αρχές απαλλάσσονται των ευθυνών τους.

3.γ Τα περιφερειακά και εθνικά προγράμματα συλλογής και διαχείρισης νεκρών ζώων

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, κατά τα προηγούμενα έτη η Ελλάδα επέδειξε μειωμένη ικανότητα συμμόρφωσης με τις απαιτήσεις της ευρωπαϊκής νομοθεσίας σχετικά με τη διαχείριση των ζωικών υποπροϊόντων. Συνέπεια της μη συμμόρφωσης αυτής ήταν η καταδίκη από το ΔΕΚ (απόφαση ΔΕΕ C-248/08) για πλημμελή εφαρμογή του τότε ισχύοντος Ευρωπαϊκού Κανονισμού 1774/2002. Η ανάπτυξη ενός κατάλληλου δικτύου συλλογής και διαχείρισης

ζωικών υποπροϊόντων και ιδιαίτερα στον χώρο των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων για τη διαχείριση των νεκρών ζώων πρόβαλλε ως αναγκαιότητα, προκειμένου να μην επιβληθεί στη χώρα υψηλό διοικητικό πρόστιμο.

Από το 2012 και μετά, για την αντιμετώπιση του θέματος της περισυλλογής και διαχείρισης των νεκρών ζώων, θεσπίστηκαν και υλοποιήθηκαν κρατικά προγράμματα χρηματοδοτούμενα από το ΥΠΑΑΤ. Αρχικά, εκδόθηκε η ΚΥΑ υπ' αριθμ. 202841/2011 «*Συμπληρωματικά μέτρα εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΚ) 1069/2009 σχετικά με την περισυλλογή, διαχείριση και απόρριψη των νεκρών βοοειδών, αιγών και προβάτων, που περιέχουν υλικά ειδικού κινδύνου, στις Περιφέρειες Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης και Θεσσαλίας*» (ΦΕΚ 3223/ Β/30-12-2011)²⁵. Βάσει της συγκεκριμένης ΚΥΑ θεσπίστηκαν πιλοτικά προγράμματα για τις Περιφέρειες Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης και Θεσσαλίας, προκειμένου σε βάθος χρόνου, να αντιμετωπισθεί το θέμα σε μόνιμη και σταθερή βάση για όλη την επικράτεια.

Δυνάμει των κανονιστικών αυτών ρυθμίσεων, το Γραφείο Διαχείρισης Ζωικών Υποπροϊόντων της Διεύθυνσης Κτηνιατρικής Δημόσιας Υγείας της Γενικής Διεύθυνσης Κτηνιατρικής του ΥΠΑΑΤ ορίστηκε ως η αρμόδια αρχή σχεδιασμού, συντονισμού και εποπτείας του προγράμματος. Περαιτέρω, ορίστηκαν οι αρμοδιότητες και οι υποχρεώσεις των Κτηνιατρικών Αρχών των Περιφερειών και Περιφερειακών Ενοτήτων. Ύστερα από ηλεκτρονικό ανοιχτό διεθνή διαγωνισμό που προκηρύσσεται από το ΥΠΑΑΤ, ανατίθεται σε φορέα ή ένωση φορέων η υλοποίηση του προγράμματος. Δράσεις του προγράμματος είναι: η περισυλλογή των νεκρών ζώων (νεκρά βοοειδή ηλικίας άνω των 48 μηνών ή των 24 μηνών, ανάλογα την περίπτωση, και νεκρά πρόβατα και αίγες ηλικίας άνω των 18 μηνών) από τις κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις, τα οποία περιέχουν υλικά ειδικού κινδύνου, η λήψη δειγμάτων εγκεφαλικού ιστού στο πλαίσιο του προγράμματος Επιτήρησης, Ελέγχου και Εξάλειψης των Μεταδοτικών Σπογγωδών Εγκεφαλοπαθειών (ΜΣΕ), η μεταφορά τους με εγκεκριμένα οχήματα μεταφοράς υλικών υψηλού κινδύνου σε εγκεκριμένες μονάδες διαχείρισης (μονάδα αποτέφρωσης υψηλού δυναμικού) και η αποτέφρωση του νεκρών ζώων. Σε εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις ως άνω υπουργικές αποφάσεις, υπογράφηκαν σχετικές συμβάσεις με αντικείμενο την υλοποίηση του έργου της περισυλλογής, διαχείρισης και απόρριψης νεκρών βοοειδών, αιγών και προβάτων για την περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης²⁶ και την Περιφέρεια Θεσσαλίας, οι οποίες υλοποιήθηκαν κατά τη διετία 2013-2014 και 2014-2015 αντίστοιχα. Σημειώνεται ότι στις ανωτέρω ΚΥΑ, καθώς και στους διαγωνισμούς που προκηρύχθηκαν και τη σύμβαση που καταρτίστηκε, δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη που να αφορά την εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις διατάξεις των Κανονισμών σχετικά με τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών τόσο εντός όσο και εκτός σταθμών σίτισης.

Έπειτα, δυνάμει της ΥΑ 236/47755/2014 «*Θέσπιση προγραμμάτων διαχείρισης νεκρών ζώων σύμφωνα με τις απαιτήσεις του Κανονισμού (ΕΚ) 1069/2009*» (ΦΕΚ 916/τ. Β'/11.04.2014), το αρμόδιο Υπουργείο θέσπισε

²⁵ Όπως τροποποιήθηκε και ισχύει με την ΚΥΑ υπ' αριθμ. 59/2015/2013 (ΦΕΚ 140/ τ. Β'/ 29.01.2013) και την ΚΥΑ υπ' αριθμ. Φ. 895/36387/2014 (ΦΕΚ 754/ τ. Β'/ 27.03.2014).

²⁶ βλ. Διαύγεια, <https://diavgeia.gov.gr>, ΑΔΑ: ΒΕΖ07ΛΒ-ΨΩ7 και ΑΔΑ: ΒΕΑ87ΛΒ-ΙΕ1
Ανευρέθηκε στις 11.10.2017

προγράμματα διαχείρισης νεκρών ζώων σε εκτέλεση του Κανονισμού (ΕΚ) 1069/2009, που αφορούν τη συλλογή, ταυτοποίηση, μεταφορά, επεξεργασία, χρήση ή απόρριψη ολόκληρων νεκρών ή θανατούμενων ζώων ή τμημάτων αυτών, σε όλη την ελληνική επικράτεια. Η ΥΑ αυτή όρισε τη νομική βάση για την ανάπτυξη προγραμμάτων διαχείρισης νεκρών ζώων (αδέσποτα ζώα που βρίσκονται νεκρά σε δημόσιους χώρους ή νεκρά ζώα εντός εκμετάλλευσης ή άγρια ζώα με υπόνοια λοιμώδους νοσήματος) σε όλη τη χώρα, και αποτελεί το γενικό θεσμικό πλαίσιο με το οποίο πέραν του ΥΠΑΑΤ και οι Περιφέρειες της Χώρας με ιδίους πόρους, δύνανται να προχωρήσουν στην υλοποίηση διαγωνιστικής διαδικασίας για την ανάδειξη κατάλληλου φορέα υλοποίησης προγράμματος διαχείρισης νεκρών ζώων εντός της περιοχής τους.

Εν συνέχεια, δυνάμει του άρθρου 15 του Ν.4351/2015 «*Βοσκήσιμες γαίες Ελλάδας και άλλες διατάξεις*» (ΦΕΚ 164/τ. Α'/04.12.2015) προβλέφθηκε η θέσπιση Εθνικού Προγράμματος Συλλογής και Διαχείρισης νεκρών ζώων, όπου δυνάμει υπουργικής απόφασης του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων θα καθορίζονται οι ειδικοί όροι αυτού. Δυνάμει του άρθρου 15 παρ. 5 του εν λόγω νόμου²⁷ θεσπίζεται το **Εθνικό Πρόγραμμα συλλογής και διαχείρισης νεκρών ζώων (ΕΠΣΥΔ) ανεξαρτήτου ηλικίας από κάθε κτηνοτροφική εκμετάλλευση**, σε εννέα Περιφέρειες της ηπειρωτικής Ελλάδας (Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης, Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας, Ηπείρου, Θεσσαλίας, Στερεάς Ελλάδας, Δυτικής Ελλάδας, Πελοποννήσου και Αττικής)²⁸, που περιλαμβάνει και τη δυνατότητα χρήσης αυτών για την σίτιση πτωματοφάγων αρπακτικών και ζώων ζωολογικών κήπων. Αποτελεί υποχρέωση των κτηνοτρόφων η ορθή υγειονομικά και περιβαλλοντική διαχείριση των νεκρών παραγωγικών ζώων τους, σύμφωνα με την ευρωπαϊκή και εθνική νομοθεσία (βλ. και Π.Δ. 211/2006, άρθρο 4, παρ.4).

Σε εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις διατάξεις του νόμου, και συγκεκριμένα δυνάμει του άρθρου 15 παρ. 6 Ν. 4351/2015 που προβλέπει ότι για το έτος 2016 εφαρμόζεται πρόγραμμα περισυλλογής και διαχείρισης των νεκρών βοοειδών, αιγών και προβάτων, για τα οποία υπάρχει υποχρέωση διενέργειας εξετάσεων για Μεταδοτικές Σπογγώδεις Εγκεφαλοπάθειες (ΜΣΕ), χρηματοδοτούμενο από τον προϋπολογισμό εξόδων του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, υπογράφηκε σχετική σύμβαση με αντικείμενο την υλοποίηση του έργου της περισυλλογής, διαχείρισης και απόρριψης νεκρών βοοειδών, αιγών και προβάτων για τις ως άνω εννέα (9) περιφέρειες. Η περισυλλογή αφορά: Α) Νεκρά βοοειδή ηλικίας άνω των 24 μηνών, που γεννήθηκαν σε Βουλγαρία, Ρουμανία ή 3^{ες} χώρες, Β) νεκρά βοοειδή ηλικίας άνω των 48 μηνών που γεννήθηκαν σε Ελλάδα και λοιπές χώρες της ΕΕ και Γ) αίγες και πρόβατα ηλικίας άνω των 18 μηνών. Η περισυλλογή και απόρριψη των νεκρών ζώων γίνεται καθημερινά χωρίς καμία επιβάρυνση του κτηνοτρόφου αφού όλα τα έξοδα καλύπτονται από το έργο. Για

²⁷ «5. Η έγκριση και η αναπροσαρμογή του ΕΠΣΥΔ, ο τρόπος υλοποίησης, παρακολούθησης και εποπτείας του προγράμματος, οι διαδικασίες συλλογής και διαχείρισης των νεκρών ζώων περιλαμβανομένης και της χρήσης αυτών για σίτιση πτωματοφάγων αρπακτικών και ζώων ζωολογικών κήπων, καθώς και οποιοδήποτε σχετικό θέμα με το πρόγραμμα, καθορίζονται με απόφαση του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, εντός πέντε (5) μηνών από την έναρξη ισχύος αυτού του νόμου.»

²⁸ βλ. ΚΥΑ 697/24498/2016 «Συμπληρωματικά μέτρα εφαρμογής των Κανονισμών (ΕΚ) αριθ. 1069/2009, (ΕΕ) αριθ. 142/2011 και (ΕΕ) αριθ. 702/2014, σχετικά με την περισυλλογή και διαχείριση των νεκρών βοοειδών, αιγών και προβάτων, στα οποία έχει διενεργηθεί δειγματοληψία για μεταδοτικές σπογγώδεις εγκεφαλοπάθειες (ΜΣΕ), στις Περιφέρειες της ηπειρωτικής Ελλάδας για το έτος 2016» (ΦΕΚ 556/τ. Β'/02.03.2016), όπως τροποποιήθηκε και ισχύει δυνάμει της ΚΥΑ υπ' αριθμ. 1947/89820/28.08.2017 (ΦΕΚ 3258/τ. Β'/18.09.2017).

τα νεκρά ζώα καταβάλλεται αποζημίωση στους κτηνοτρόφους (30€ ανά αίγα ή πρόβατο και 120€ ανά βοοειδές²⁹). Εκ νέου, στις ανωτέρω νομικές διατάξεις, καθώς και στους διαγωνισμούς που προκηρύχθηκαν και τη σύμβαση που καταρτίστηκε³⁰, δεν υπήρξε καμία πρόβλεψη που να αφορά την εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις διατάξεις των Κανονισμών σχετικά με τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών τόσο εντός όσο και εκτός σταθμών σίτισης. Παρότι στις διατάξεις του νόμου περί βοσκήσιμων γαιών συμπεριλήφθηκε η πρόβλεψη περί της συλλογής και διαχείρισης των νεκρών ζώων για τη σίτιση των πτωματοφάγων αρπακτικών, εξέλιξη η οποία πραγματοποιήθηκε ύστερα από επιτυχημένη παρέμβαση της Ομάδας Εργασίας Κατά της Χρήσης Δηλητηριασμένων Δολωμάτων³¹, εντούτοις το ίδιο το Εθνικό Πρόγραμμα, αποφεύγοντας να συμπεριλάβει σχετική ρύθμιση, είναι ασύμβατο τόσο με τις διατάξεις του Κανονισμού 142/2011 όσο και της ΚΥΑ Η.Π. 8353/276/Ε103/17-2-2012.

Σημειώνεται στο σημείο αυτό ότι δυνάμει της ΚΥΑ υπ' αριθμ. 1058/71977/03.07.2017³² για τα Διαχειριστικά Σχέδια Βόσκησης με την οποία ορίζονται αναλυτικά οι προδιαγραφές και το περιεχόμενο των μελετών διαχείρισης βοσκήσιμων γαιών, στο άρθρο 4 παρ. 7 προβλέπεται ότι: «7. Εάν σύμφωνα με την εφαρμογή της παρ. 4 Άρθρο 5θ της κοινής υπουργικής απόφασης 8353/276/Ε103 (ΦΕΚ 415/23-02-2012), εντός των εκτάσεων κάθε ΔΣΒ, προκύψει ανάγκη δημιουργίας και λειτουργίας Χώρων Τροφοδοσίας Πτωματοφάγων Αρπακτικών Πτηνών (ΧΤΑΠ), οι ΧΤΑΠ υλοποιούνται σύμφωνα με τις προδιαγραφές και τα κριτήρια του εγκεκριμένου εθνικού προγράμματος δημιουργίας και λειτουργίας ΧΤΑΠ, σύμφωνα με τις παρ. 3 και 4 της παραπάνω κοινής υπουργικής απόφασης καθώς και τις υγειονομικές απαιτήσεις που θέτει ο Κανονισμός 1069/2009/ΕΚ (άρθρο 18) και ο Κανονισμός 142/2011 (άρθρο 14 και Παράρτημα VI, Κεφάλαιο II). Οι εγκεκριμένοι/καταχωρημένοι ΧΤΑΠ από τις αρμόδιες κτηνιατρικές αρχές που χρησιμοποιούν πτώματα ζώων για τη σίτιση πτωματοφάγων αρπακτικών πτηνών δύνανται να συμμετέχουν στο Εθνικό Πρόγραμμα Συλλογής και Διαχείρισης νεκρών ζώων (ΕΠΣΥΔ) σύμφωνα με το

²⁹ βλ. ΚΥΑ 1677/65137 «Έγκριση προγράμματος οικονομικών αποζημιώσεων και ενισχύσεων, που προκύπτουν από την επιβολή κτηνιατρικών μέτρων εξυγίανσης του ζωικού κεφαλαίου, για το έτος 2016 (ΦΕΚ 1639/τ. Β'/09.06.2016)», άρθρα 2(Α2) και 5 παρ.3 όπου ορίζεται ότι: «Η αποζημίωση των εκτροφένων βοοειδών, προβάτων ή αιγών που προσκομίζουν στις αρμόδιες κτηνιατρικές αρχές νεκρά ζώα ηλικίας άνω των 18 μηνών για τις αίγες και τα πρόβατα και 24 ή 48 μηνών για τα βοοειδή, σύμφωνα με τις Υπουργικές Αποφάσεις 273/10962/26.01.2016 (ΦΕΚ 375 Β'/18-02-2016) και 274/10968/26-01-2016 (ΦΕΚ 376 Β'/18-02-2016) αντίστοιχα, όπως τροποποιήθηκαν με το αριθ. 619/25276/26.02.2016 (ΦΕΚ 645 Β'/01-03-2016 ανεξαρτήτως αιτιολογίας θανάτου και εφόσον δεν έχουν παρέλθει 48 ώρες από το θάνατο του ζώου, προκειμένου να εξεταστούν για ΜΣΕ. Το ποσό επιχορήγησης καθορίζεται σε εκατόν είκοσι ευρώ (120,00€) για τα βοοειδή και σε τριάντα ευρώ (30,00€) για αίγες ή πρόβατα».

³⁰ βλ. την υπ' αριθ. 6313/Χ.Δ./2016 Σύμβαση για την «Ανάθεση εργασιών υλοποίησης του Προγράμματος περισυλλογής και διαχείρισης νεκρών βοοειδών αιγών και προβάτων στα οποία έχει διενεργηθεί δειγματοληψία για μεταδοτικές σπογγώδεις εγκεφαλοπάθειες (Μ.Σ.Ε.), στις Περιφέρειες της Ηπειρωτικής Ελλάδας (Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, Περιφέρεια Ηπείρου, Περιφέρεια Θεσσαλίας, Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, Περιφέρεια Πελοποννήσου και Περιφέρεια Αττικής) για το έτος 2016», ΑΔΑΜ 16ΣΥΜΝ005373008 2016-11-10, όπως τροποποιήθηκε με τις αριθ. 4189/37307/7.12.2016 (ΑΔΑ: 6ΗΘΜ4653ΠΓ-Σ1Τ) και 4397/146278/30.12.2016 (ΑΔΑ: ΩΞΥ4653ΠΓ-13Λ) αποφάσεις του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων

³¹ βλ. την υπ' Αριθ. Πρωτ. 15/292/18.11.2015 επιστολή της Ομάδας Εργασίας προς το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Η Ομάδα Εργασίας αποτελείται από τις περιβαλλοντικές οργανώσεις ANIMA, Αρκτούρος, Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Καλλιστώ, WWF Ελλάς καθώς και το Πανεπιστήμιο Κρήτης - Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης. Σκοπός της Ομάδας είναι η προώθηση προτάσεων για την αντιμετώπιση των θανατώσεων της άγριας πανίδας από δηλητηριασμένα δολώματα, καθώς και η ανάδειξη του προβλήματος πανελλαδικά και τοπικά.

³² «Καθορισμός των Προδιαγραφών και του Περιεχομένου των Διαχειριστικών Σχεδίων Βόσκησης, στο πλαίσιο εφαρμογής των διατάξεων του ν. 4351/2015 (ΦΕΚ 164 Α')» (ΦΕΚ 2331/τ. Β'/07.07.2017)

άρθρο 15 του ν. 4351/2015». Συνεπώς κρίνουμε ότι πρέπει να υπάρξει μια τροποποίηση του ΕΠΣΥΔ προς την κατεύθυνση αυτή προς το σκοπό της συμβατότητας με τις διατάξεις της ΚΥΑ ενσωμάτωσης του 2012 και της ΚΥΑ των Διαχειριστικών Σχεδίων Βόσκησης.

Σύμφωνα με στοιχεία που παραχωρήθηκαν από το αρμόδιο τμήμα του ΥΠΑΑΤ, κατά τη διάρκεια της εφαρμογής και υλοποίησης των πιλοτικών προγραμμάτων οι κτηνοτρόφοι ανταποκρίθηκαν με μεγάλη επιφυλακτικότητα, δυσπιστία και αδιαφορία στην υποχρέωση να επικοινωνούν με τις ανάδοχες εταιρείες για την περισυλλογή των νεκρών ζώων, είτε από αδιαφορία είτε από έλλειψη ενημέρωσης. Η πρακτική εφαρμογή του προγράμματος κατέδειξε περιθώρια βελτίωσης του εφαρμοζόμενου προγράμματος, όπως η δημιουργία κέντρων συγκέντρωσης των νεκρών ζώων ανά Δήμο ή περιοχή, με δυνατότητα ψύξης των πτωμάτων, για να αντιμετωπιστεί το υψηλό κόστος μεταφοράς πολύ μικρού αριθμού νεκρών ζώων από απόμακρες ή ορεινές περιοχές. Μια έγκριση δαπάνης που θα είχε ως στόχο τον εφοδιασμό των αρμόδιων υπηρεσιών με την απαραίτητη υποδομή και εξοπλισμό θα διευκόλυνε την παροχέτευση των υποπροϊόντων αυτών και για σκοπούς σίτισης νεκροφάγων πτηνών.

Η υποχρέωση για περισυλλογή για ορισμένα μόνο είδη και ηλικίες σαφώς επηρέασε αρνητικά την προδιάθεση των εμπλεκόμενων χρηστών γης σχετικά με το πρόγραμμα. Ωστόσο, παρατηρήθηκε ότι η επιδημία του Καταρροϊκού Πυρετού την περίοδο εκείνη έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην δημοφιλία του προγράμματος και στην κατανόηση της μεγάλης αναγκαιότητας για την εφαρμογή του, καθώς ο ρυθμός περισυλλογής μέχρι την εμφάνιση της νόσου (12 περίπου μήνες υλοποίησης) ήταν μόλις 1.655 νεκρά ζώα, ενώ μετά την έναρξη και εξέλιξη της επιδημίας περισυλλέγησαν συνολικά 12.983 νεκρά ζώα (6 μήνες υλοποίησης).

Ορισμένοι μόνο κτηνοτρόφοι αναγνώρισαν τα οφέλη που αποκομίζει η κτηνοτροφία και το περιβάλλον. Οι περισσότεροι κτηνοτρόφοι έδειξαν ενδιαφέρον για την περισυλλογή και γνωστοποίησαν τον θάνατο των ζώων τους κυρίως μετά από παρότρυνση για οικονομική αποζημίωση λόγω του Καταρροϊκού Πυρετού. Λόγω του ανάγλυφου της χώρας, υπήρξε δυσκολία ανταπόκρισης του φορέα σε ορεινές και δύσβατες περιοχές, μακριά από οικισμούς και δημόσιους δρόμους, όπου ήταν δύσκολη η πρόσβαση των βαρέων οχημάτων περισυλλογής (άνω των 5 τόνων). Τέλος, με το πέρας του προγράμματος της δωρεάν περισυλλογής, λίγοι ήταν οι κτηνοτρόφοι που συνέχισαν την ορθή διαχείριση των νεκρών ζώων στις κτηνοτροφικές τους εκμεταλλεύσεις, για οικονομικούς λόγους προφανώς.

3.8 Οι αρμοδιότητες των εμπλεκόμενων διοικητικών υπηρεσιών

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, σύμφωνα με το Π.Δ 211/2006 το οποίο θέσπισε συμπληρωματικά μέτρα εφαρμογής του Καν. 1774/2002/ΕΚ, η **Γενική Δ/νση Βιώσιμης Ζωικής Παραγωγής και Κτηνιατρικής του ΥΠΑΑΤ** (Διεύθυνση Υγιεινής και Ασφάλειας Τροφίμων Ζωικής Προέλευσης, Τμήμα Ζωικών Υποπροϊόντων) ορίστηκε ως η καταρχήν κεντρική αρμόδια αρχή για τη νομοθεσία, το σχεδιασμό, το συντονισμό, την εποπτεία εφαρμογής και την αξιολόγηση του συστήματος επισήμου ελέγχου σε όλη την αλυσίδα διαχείρισης των ζωικών υποπροϊόντων (ΖΥΠ), από την παραγωγή έως την τελική διάθεση, καθώς και για την ενημέρωση των κοινοτικών οργάνων και των κρατών μελών

σχετικά με την εφαρμογή του κανονισμού, του εν λόγω ΠΔ και κάθε άλλης σχετικής με την εφαρμογή του κανονισμού διάταξης.

Οι αρμόδιες Διευθύνσεις Κτηνιατρικής των Γενικών Δ/νσεων Περιφερειακής Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης των οικείων δομών τοπικής αυτοδιοίκησης (Περιφέρειες, Περιφερειακές Ενότητες) είναι αρμόδιες για τον έλεγχο των παραγωγών και των μεταφορέων ζωικών υποπροϊόντων, των μονάδων διαχείρισης και χρηστών ζωικών υποπροϊόντων, για τη διαχείριση των ζωικών υποπροϊόντων και των παραγόμενων προϊόντων που προέρχονται από αυτά, καθώς και για τη λήψη κάθε αναγκαίου μέτρου για την τήρηση των σχετικών κτηνιατρικών υγειονομικών απαιτήσεων. Επίσης οι Κτηνιατρικές Υπηρεσίες των Περιφερειών είναι αρμόδιες για τον έλεγχο των αποστολών ζωικών υποπροϊόντων και παράγωγων προϊόντων ενδοκοινοτικού εμπορίου και εξαγωγών.

Οι σχετικές βιολογικές δοκιμές για τη νόσο της Μεταδοτικής Σπογγώδους Εγκεφαλοπάθειας πραγματοποιούνται από το Κτηνιατρικό Εργαστήριο Λάρισας (Διεύθυνση Κτηνιατρικού Κέντρου Θεσσαλονίκης) ως διαπιστευμένο εργαστήριο για τον επίσημο έλεγχο των ζωικών υποπροϊόντων και παράγωγων προϊόντων, με εποπτεύουσα αρχή τη Διεύθυνση Προστασίας των Ζώων, Φαρμάκων και Κτηνιατρικών Εφαρμογών του ΥΠΑΑΤ³³. Ο ρόλος του Κτηνιατρικού Εργαστηρίου είναι εξαιρετικά σημαντικός. Το γεγονός ότι αποτελεί το μοναδικό διαπιστευμένο σχετικό εργαστήριο στην Ελλάδα το οποίο επωμίζεται το σύνολο του ελέγχου όλων των δειγμάτων ιστών βοοειδών για τη διάγνωση της σπογγώδους εγκεφαλοπάθειας των βοοειδών συνεπάγεται σημαντικές καθυστερήσεις στη διεξαγωγή των ελέγχων και την εξαγωγή των σχετικών αποτελεσμάτων, βάσει των οποίων αποφασίζεται στη συνέχεια η παραχώρηση άδειας για την τροφοδοσία των σταθμών σίτισης με τα συγκεκριμένα ζωικά υποπροϊόντα τα οποία εξετάστηκαν. Για την ομαλή λειτουργία των σταθμών σίτισης απαιτείται να αναβαθμιστεί εν συνόλω η λειτουργία του Εργαστηρίου.

3.ε Η διοικητική διαδικασία για την οργάνωση της τεχνητής σίτισης των πτωματοφάγων αρπακτικών

Ο ενδιαφερόμενος φορέας υλοποίησης του έργου που σχετίζεται με τη σίτιση των νεκροφάγων πτηνών (ΟΤΑ, Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενης Περιοχής, περιβαλλοντική ΜΚΟ), οφείλει να προβεί στην τεκμηρίωση της ανάγκης χωροθέτησης του έργου και στην αξιολόγηση των υποψηφίων θέσεων (Tsiakiris *et al.* 2002, Tsiakiris 2004). Για το λόγο αυτό οφείλει να λάβει άδεια έρευνας και εγκατάστασης σταθμών σίτισης νεκροφάγων πτηνών από το Τμήμα Διαχείρισης Άγριας Ζωής και Θήρας του ΥΠΕΝ. Κατόπιν, υποβάλει **αίτηση** (συνοδευόμενη από τα απαραίτητα δικαιολογητικά) προς την οικεία αρμόδια Διεύθυνση Αγροτικής Οικονομίας και Κτηνιατρικής της οικείας

³³ βλ. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ & ΤΡΟΦΙΜΩΝ - ΠΟΛΥΕΤΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟ ΕΘΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΕΛΕΓΧΩΝ (ΠΟΕΣΕ), Οκτώβριος 2015

Διαθέσιμο στο: http://www.minagric.gr/images/stories/docs/politis/Trofima_Ygeia/POESE_2015-2019.pdf

Ανευρέθηκε στις 29.12.2017

βλ. και Εθνικό Σύστημα Διαπίστευσης Ε.ΣΥ.Δ., ΥΑΑΤ, Κτηνιατρικό εργαστήριο Λάρισας, Α. Τμήμα Εργαστηριακής Διαγνωστικής, Εθνικό εργαστήριο Αναφοράς Βρουκέλλωσης - Β. Τμήμα Ειδικής Παθολογίας, Εθνικό Εργαστήριο Αναφοράς Μεταδοτικών Σπογγωδών Εγκεφαλοπαθειών

Διαθέσιμο στο: <http://www.esyd.gr/portal/p/esyd/el/showOrgInfo.jsp?id=102919>

Ανευρέθηκε στις 29.12.2017

Περιφερειακής Ενότητας με αίτημα τη χορήγηση **κτηνιατρικής άδειας λειτουργίας** του σταθμού σίτισης. Η αίτηση θα πρέπει να περιλαμβάνει κατ' ελάχιστο έγγραφα που να αποδεικνύουν τη σαφή χωροθέτηση του έργου, την τεχνική του περιγραφή, τα είδη των πτωματοφάγων που θα ωφεληθούν, τους προμηθευτές και τα είδη της πρώτης ύλης που θα τροφοδοτούν σταθερά το σταθμό σίτισης κατά τα οριζόμενα στη σχετική Εγκύκλιο του 2012. Απαιτείται επιπλέον και η υποβολή **αίτησης** με αίτημα τη χορήγηση **αριθμού καταχώρησης** του σταθμού σίτισης. Εάν ο σταθμός σίτισης πληροί τους όρους που απαιτούνται για την έγκριση σταθμού σίτισης νεκροφάγων πτηνών, σύμφωνα με τη νομοθεσία, οι σχετικές άδειες χορηγούνται επίσης από τη Δ/νση Αγροτικής Οικονομίας και Κτηνιατρικής της οικείας Περιφερειακής Ενότητας. Το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων τηρεί ηλεκτρονικό αρχείο των καταχωρημένων χρηστών ζωικών υποπροϊόντων και παράγωγων προϊόντων για ειδικούς σκοπούς όπως αναφέρονται στα άρθρα 17 παρ. 1, 18 παρ. 1 και 2 του Καν. (ΕΚ) 1069/2009, οι οποίοι έχουν καταχωρηθεί σύμφωνα με το άρθρο 23 του Καν. (ΕΚ) 1069/2009³⁴.

Υπομνύεται στο σημείο αυτό ότι μια πολύ σημαντική παράμετρος αναφορικά με την εγκατάσταση και λειτουργία των χώρων τροφοληψίας αρπακτικών πτηνών, είναι ο τόπος στον οποίο αυτοί θα χωροθετηθούν. Εάν το έργο εντοπίζεται επί (δημόσιου ή ιδιωτικού) δάσους ή δασικής έκτασης τότε το έργο ΧΤΑΠ χαρακτηρίζεται ως ειδικό δασοτεχνικό έργο και υπάγεται στις διατάξεις του ν. 998/79 «Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της χώρας» (αρ. 16 και 19). Στην περίπτωση αυτή, το έργο αυτό πρέπει να είναι σύμφωνο με τις διατάξεις του Π.Δ. 437/1981 «Περί μελέτης και εκτελέσεως δασοτεχνικών έργων» (ΦΕΚ 120/τ. Α'/1981) και τις διατάξεις του Π.Δ. 67/81 «περί προστασίας της Ελληνικής Άγριας Πανίδας και Αυτοφυσούς Χλωρίδας» (ΦΕΚ 23/Α'/30.1.81 και 43/Α'/18.2.81).

Κατόπιν απόφασης της Γενικής Διεύθυνσης Δασών της οικείας Αποκεντρωμένης Διοίκησης, συντάσσεται από τον ενδιαφερόμενο φορέα πραγματοποίησης έργων που σχετίζονται με τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών δασοτεχνική μελέτη εγκατάστασης ή συντήρησης υπάρχοντος σταθμού σίτισης την οποία, ανάλογα την περίπτωση, υποβάλλει προς **έγκριση**. Η σχετική μελέτη εγκρίνεται από την οικεία Διεύθυνση Συντονισμού και Επιθεώρησης Δασών (Δ/νση Δασών) της οικείας Περιφερειακής Ενότητας, ενώ το οικείο Δασαρχείο επιβλέπει την υλοποίηση του έργου. Εφαρμογής τυγχάνουν τα οριζόμενα στο ως άνω άρθρο 16 σχετικά με την αρμοδιότητα της Δ/νσης Διαχείρισης Δασών και Δασικού Περιβάλλοντος, κατά τα ειδικότερα οριζόμενα στην υπ' αρ. 127557/2178/07.07.2015 (ΑΔΑ: Ω5ΑΝ465ΦΘΗ-ΩΥΚ) εγκύκλιο της αυτής Δ/νσης και τις προβλέψεις του άρθρου 11 του Ν. 3937/2011 «Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 60/τ. Α'/31.03.2011). Το Τμήμα Διαχείρισης Άγριας Ζωής και Θήρας της Δ/νσης Διαχείρισης Δασών του ΥΠΕΝ χορηγεί **άδεια λειτουργίας** του σταθμού σίτισης κατόπιν της έγκρισης της μελέτης και της κατασκευής του έργου.

³⁴ ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΜΟΝΑΔΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΖΩΙΚΩΝ ΥΠΟΠΡΟΪΟΝΤΩΝ (OPERATORS AND CATEGORIES OF ABP PLANTS) (ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ 20.09.2017)

Διαθέσιμο στο: <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/animal-production/zoikaypoproionta/406-katalogoidiaxwikwnypoproionton>

Ανευρέθηκε στις 26 Οκτωβρίου 2017.

Εάν το έργο εντοπίζεται σε περιοχή μη δασική, αλλά σε δημόσιο κτήμα, τότε είναι απαραίτητη η απόκτηση **άδειας από την οικεία αρμόδια Περιφερειακή Διεύθυνση Δημόσιας Περιουσίας και το αντίστοιχο Αυτοτελές Γραφείο** (πρώην Κτηματική Υπηρεσία), υπαγόμενο στη Γενική Γραμματεία Δημόσιας Περιουσίας του Υπουργείου Οικονομικών³⁵. Εάν το έργο χωροθετείται σε έκταση δημοτική, τότε είναι απαραίτητη η απόκτηση **άδειας παραχώρησης δημοτικής έκτασης** προς τον ενδιαφερόμενο φορέα υλοποίησης του έργου από το αρμόδιο δημοτικό συμβούλιο κατά τις διατάξεις του άρθρου 185 παρ. 1 & 2 του Ν. 3463/2006 (Φ.Ε.Κ.114/Α'/8-6-2006) «Δωρεάν παραχώρηση κυριότητας και χρήσης δημοτικών και κοινοτικών ακινήτων». Εννοείται πως εάν η έκταση χωροθέτησης του έργου είναι ιδιωτική τότε απαιτείται ιδιωτικό συμφωνητικό ανάμεσα στο φορέα υλοποίησης του έργου και τον ιδιώτη-ιδιοκτήτη της έκτασης για την παραχώρηση της εν λόγω έκτασης.

Οι χώροι σίτισης πτωματοφάγων αρπακτικών δεν υπάγονται στο σύστημα της περιβαλλοντικής αδειοδότησης κατά τα οριζόμενα στο ν. 4014/2011 «Περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων και δραστηριοτήτων, ρύθμιση αυθαιρέτων σε συνάρτηση με δημιουργία περιβαλλοντικού ισοζυγίου και άλλες διατάξεις Υπουργείου Περιβάλλοντος» (ΦΕΚ Α'209) και τις συνοδές (κοινές) υπουργικές αποφάσεις και δεν απαιτείται η τήρηση της διαδικασίας Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων ή χορήγησης Απόφασης Πρότυπων Περιβαλλοντικών Δεσμεύσεων. Τη σχετική απαλλαγή βεβαιώνει η Διεύθυνση Περιβάλλοντος και Χωρικού Σχεδιασμού (Γενική Διεύθυνση Αναπτυξιακού Προγραμματισμού, Περιβάλλοντος και Υποδομών) της οικείας Περιφέρειας.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, η **κατασκευή και λειτουργία** τέτοιων έργων επιβλέπονται και από τις τοπικές κτηνιατρικές αρχές. Σημαντική παράμετρος στην όλη διαδικασία αποτελεί η **ενημέρωση** του ντόπιου πληθυσμού και των χρηστών γης για την αποφυγή παρερμηνειών και παρεξηγήσεων σχετικά με τα συγκεκριμένα διαχειριστικά έργα.

Όσον αφορά τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών **εκτός σταθμών σίτισης** στο φυσικό περιβάλλον, η σχετική διαδικασία ενώπιον της διοικήσεως δεν είναι κωδικοποιημένη και μέχρι στιγμής στην Ελλάδα κανένας τέτοιος χώρος δεν έχει καθοριστεί.

3.στ Ο βαθμός εξοικείωσης των δημόσιων αρχών και των χρηστών γης με τη νομοθεσία στον τομέα της χρήσης ζωικών υποπροϊόντων για τη σίτιση νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών

Η Γενική Δ/νση Κτηνιατρικής του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, ως η καταρχήν αρμόδια αρχή για το συντονισμό και τον έλεγχο της εφαρμογής των Κανονισμών της ΕΕ για τα ζωικά υποπροϊόντα και κάθε πράξης του εθνικού δικαίου σχετική με την εφαρμογή των ενωσιακών διατάξεων, συντονίζει το έργο της ενημέρωσης της δημόσιας διοίκησης και του κοινού σε θέματα ζωικών υποπροϊόντων, συμπεριλαμβανομένης της ειδικής παραμέτρου της χρήσης αυτών για τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών. Η εν λόγω Γενική Διεύθυνση διατηρεί ιστότοπο στον οποίο συγκεντρώνεται η σχετική

³⁵ βλ. το διάταγμα υπ' αρ. 11/12.11.1929, τις διατάξεις του α.ν. 1539/1938, τις διατάξεις του α.ν. 263/1968 και το ΠΔ 111/2014 αρ. 105

πληροφορία και το ενημερωτικό υλικό, δηλαδή η νομοθεσία, οι εγκύκλιοι, τα προβλεπόμενα υποδείγματα εντύπων ελέγχου πινάκων ιχνηλασιμότητας, τα ηλεκτρονικά μητρώα των εγκεκριμένων μονάδων – εγκαταστάσεων³⁶. Η επιμόρφωση των στελεχών της δημόσιας διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης σε ζητήματα ζωικών υποπροϊόντων υλοποιείται από το Ινστιτούτο Επιμόρφωσης (INEΠ), το οποίο υπάγεται στο Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης καθώς και με τη συμμετοχή στα σεμινάρια του προγράμματος Better Training for Safer Food (BTSF) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Έτσι, ανά Περιφέρεια υπάρχει τουλάχιστον ένας εξειδικευμένος υπάλληλος στα ζωικά υποπροϊόντα. Το Υπουργείο παράλληλα διοργανώνει την πραγματοποίηση επιμορφωτικών συνεδρίων σε συνεργασία με ενδιαφερόμενους επαγγελματικούς φορείς (πχ επαγγελματίες κρέατος), τα μέλη των οποίων ούτως ή άλλως, εξαιτίας του δεδομένου επενδυτικού και επιχειρηματικού ενδιαφέροντος, μεριμνούν ιδιαίτερος για τη διάδοση και εμπέδωση της σχετικής πληροφορίας.

Σε ετήσια βάση γίνεται προγραμματισμός για υλοποίηση προγραμμάτων εκπαίδευσης υπαλλήλων που ασχολούνται με τον έλεγχο των ζωικών υποπροϊόντων, ανάλογα με τις ανάγκες που προκύπτουν από την νομοθεσία και τα νέα δεδομένα εφαρμογής της. Κύρια σημεία στα οποία επικεντρώνεται η εκπαίδευση είναι: α) ανάλυση της ταξινόμησης και ορθής διαχείρισης των παραγόμενων υποπροϊόντων, β) υποχρεώσεις των παραγωγών και διαχειριστών ζωικών υποπροϊόντων, γ) έγκριση / καταχώρηση εγκαταστάσεων και χρηστών, δ) επίσημος έλεγχος, ε) ιχνηλασιμότητα - εμπορικό έγγραφο και στ) τήρηση αρχείων και μητρώων. Επιπλέον, υλοποιείται 15ήμερη υποχρεωτική εκπαίδευση στο Ινστιτούτο Επιμόρφωσης κατά τη διάρκεια της δοκιμαστικής περιόδου της υπηρεσίας των υπαλλήλων (2 έτη από την ημερομηνία ανάληψης καθηκόντων), σε θέματα Δημόσιας Διοίκησης και διοικητικών διαδικασιών³⁷.

Σημαντική συμβολή στη διάχυση της πληροφορίας σχετικά με τη διαχείριση των ζωικών υποπροϊόντων για τη σίτιση των νεκροφάγων πτηνών καθώς και στην εξοικείωση της δημόσιας διοίκησης και του κοινού με τα θέματα αυτά οφείλεται στην παρουσία και τη δράση των περιβαλλοντικών μη κυβερνητικών οργανώσεων, σε δράσεις σχετικές με τη διατήρηση της άγριας ορνιθοπανίδας.

Σημαντικό παράδειγμα στον τομέα αυτό αποτελεί η περίπτωση του δάσους της Δαδιάς. Η κατάρτιση σχετικού προγράμματος προστασίας της περιοχής ήδη από τη δεκαετία του 1980 από το τότε Υπουργείο Γεωργίας και το Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ, και η παρουσία του WWF Ελλάς στο δάσος της Δαδιάς με την εγκατάσταση μόνιμης επιστημονικής ομάδας εκεί από τις αρχές της δεκαετίας του '90, έχει συμβάλει τα μέγιστα στην κατάρτιση της δημόσιας διοίκησης σε θέματα χρήσης ζωικών υποπροϊόντων για τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών, σε εποχές μάλιστα που σχετικές προβλέψεις δεν υπήρχαν καν. Σημαντικό επίσης παράδειγμα αποτελεί η λειτουργία του σταθμού σίτισης για τα πτωματοφάγα αρπακτικά πουλιά της Βλαχάβας Καλαμπάκας (Ζώνη Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)

³⁶ Ζωικά Υποπροϊόντα

Διαθέσιμο στο: <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/animal-production/zoikaypoproionta>
Ανευρέθηκε στις 26 Οκτωβρίου 2017

³⁷ βλ. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ & ΤΡΟΦΙΜΩΝ - ΠΟΛΥΕΤΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟ ΕΘΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΕΛΕΓΧΩΝ (ΠΟΕΣΕ), Οκτώβριος 2015

Διαθέσιμο στο: http://www.minagric.gr/images/stories/docs/politis/Trofima_Ygeia/POESE_2015-2019.pdf
Ανευρέθηκε στις 29.12.2017

«GR1440005 - Αντιχάσια Όρη και Μετέωρα»), που λειτουργεί εποχικά υπό την επίβλεψη και επιμέλεια της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας σε συνεργασία με το Δασαρχείο Καλαμπάκας, στο πλαίσιο του προγράμματος «Η επιστροφή του Ασπροπάρη» (LIFE10 NAT/BG/000152). Η επιτυχής υλοποίηση προγραμμάτων προστασίας της άγριας ορνιθοπανίδας όπως το ανωτέρω πρόγραμμα LIFE, το οποίο περιελάμβανε δράσεις πραγματοποίησης μέσω τεχνητής σίτισης του συγκεκριμένου είδους με την επαναλειτουργία του σταθμού σίτισης στα Μετέωρα αλλά και τη δημιουργία σταθμού σίτισης στην Κόνιτσα, πέρα από το όποιο γνωστό όφελος είχε για την επιβίωση και επιτυχή αναπαραγωγή του είδους, ανέδειξε τη σημασία τέτοιων πρωτοβουλιών για την εξοικείωση και κατάρτιση της διοίκησης σε ζητήματα ζωικών υποπροϊόντων (Αλιβιζάτος 2004, Μπούσμπουρας 1998, Βαβύλης κ.ά. 2017).

Προστιθέμενη αξία στην ιστορία υλοποίησης προγραμμάτων για την τεχνητή σίτιση των νεκροφάγων πτηνών αποτελεί το γεγονός ότι μέσω των προγραμμάτων αυτών και των επαφών που αναπτύσσονται ανάμεσα στους υπευθύνους των σταθμών σίτισης και των χρηστών γης (π.χ. κτηνοτρόφων), οι τελευταίοι έρχονται σε επαφή και εξοικειώνονται με την κείμενη νομοθεσία και τις δυνατότητες χρήσης των ζωικών υποπροϊόντων, που πιθανά υπό άλλες συνθήκες αυτό να μη συνέβαινε. Η επαφή με τους χρήστες γης και τους επαγγελματίες του πρωτογενούς τομέα της οικονομίας αναδεικνύει πιθανά και παρανοήσεις ή και προκαταλήψεις που μπορεί να υπάρχουν στους επαγγελματίες της υπαίθρου σχετικά με την παρουσία γυπών και την εκδήλωση των διατροφικών τους συνηθειών. Η στάση και στήριξη της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας απέναντι στην ύπαρξη χώρων σίτισης, περιφραγμένων ή μη, είναι καθοριστικής σημασίας για τη βιώσιμη εξέλιξη αυτών των εγχειρημάτων (Αλιβιζάτος 2004, Παπαϊωάννου pers. com., Τσιακίρης 2002, Azmanis *et al.* 2009).

Από τα ανωτέρω συμπεραίνουμε ότι ενώ η ενημέρωση, εκπαίδευση και κατάρτιση των στελεχών της δημόσιας διοίκησης είναι οργανωμένη κατά ενιαίο τρόπο και απευθύνεται σε όλες τις αποκεντρωμένες μονάδες της τοπικής αυτοδιοίκησης και τους δημοσίους υπαλλήλους, εντούτοις η παρουσία φορέων που ασχολούνται ενεργά με την προστασία του περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας και την ανάπτυξη δράσεων για την επίτευξη των ως άνω στόχων, τελικά είναι αυτή που συμβάλλει ενεργά στην εμπέδωση της σχετικής κείμενης νομοθεσίας. Ακόμη περισσότερο, η δράση των περιβαλλοντικών ΜΚΟ πραγματώνει τη διάχυση της σχετικής πληροφορίας σε όλες τις εμπλεκόμενες παραγωγικές τάξεις της οικονομίας της υπαίθρου.

3.7 Ο βαθμός της ενσωμάτωσης της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής ένωσης στον τομέα της χρήσης ζωικών υποπροϊόντων για τη σίτιση νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών στην Ελλάδα

Η Ελλάδα σημειώνει ελλιπή πρόοδο αναφορικά με την ενσωμάτωση των Κανονισμών για τη χρήση ζωικών υποπροϊόντων, στον τομέα της σίτισης νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών. Αυτό συμβαίνει διότι η χώρα έχει πραγματοποιήσει εν μέρει μόνο τις προβλέψεις των εφαρμοστέων Κανονισμών για τους ειδικούς σκοπούς σίτισης των νεκροφάγων πτηνών, όπως περιγράφηκαν ανωτέρω.

Μέχρι στιγμής, ανά την ελληνική επικράτεια έχουν εγκατασταθεί και λειτουργούσαν ή λειτουργούν Χώροι Τροφοδοσίας Αρπακτικών Πτηνών (ΧΤΑΠ ή περιφραγμένοι σταθμοί σίτισης) για τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών σε περιοχές στις οποίες καταγράφηκε πληθυσμός πτωματοφάγων πτηνών και τεκμηριώθηκε η αντίστοιχη ανάγκη παροχής πρόσθετης τροφής. Τέτοιοι σταθμοί σίτισης αρχικά δημιουργήθηκαν στις περιοχές του Εθνικού Πάρκου δάσους Δαδιάς και στον κάτω Όλυμπο, ενώ ακολούθησαν εκείνες του όρους Γιούχτα (Ηράκλειο Κρήτης, και σε άλλες περιοχές του νησιού), στο ορεινό σύμπλεγμα Τζένα – Πίνοβο, οπότε και εφαρμόστηκε ένα ολοκληρωμένο σύστημα αξιολόγησης των υποψήφιων τοποθεσιών για την χωροθέτηση περιφραγμένου σταθμού σίτισης, στην Καλαμπάκα (Αντιχάσια όρη), στο ορεινό σύμπλεγμα Μπαρμπά-Κλωκού-φαράγγι Σελινούντα (Μισιακός κ.α. 1998), στο Νέστο (Αλιβιζάτος 2004, Azmanis *et al.* 2009). Σχεδιάζεται επίσης η εγκατάσταση μικρού μεγέθους «ταϊστρών» στην Κοιλάδα του Κομψάτου (περιοχή ΖΕΠ GR1130012) στο πλαίσιο του προγράμματος LIFE «Προστασία του Μαυρόγυπα και του Όρνιου στη διασυνοριακή περιοχή των βουνών της Ροδόπης» (LIFE14 NAT/ NL/000901).

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του αρμόδιου Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, στις περιοχές αρμοδιότητας του Εθνικού Πάρκου Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου, στην Καλαμπάκα Τρικάλων (Αντιχάσια όρη – Μετέωρα), στη Θηριόπετρα Πέλλας και στην Κόνιτσα οι σταθμοί σίτισης είναι ακόμη ενεργοί και αδειοδοτημένοι κατά τα δέοντα.

Ο σταθμός σίτισης της Δαδιάς δημιουργήθηκε από το Δασαρχείο Σουφλίου ως δασοτεχνικό έργο και λειτουργεί αδιαλείπτως από το έτος 1987 αρχικώς υπό την ευθύνη του Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ μέσω του χρηματοδοτικού εργαλείου ACE, στη συνέχεια από το WWF Ελλάς και με τη βοήθεια του ACNAT και από το 1995 πέρασε στην ευθύνη της πρώην Νομαρχίας και νυν Περιφερειακής Ενότητας Έβρου, Γραφείο Υδροοικονομίας και Περιβάλλοντος. Τη λειτουργία του σταθμού έχει στηρίξει το WWF για την περίοδο 1994-2012 ως προς την χρηματοδότηση αγοράς υποδομών μεταφοράς των νεκρών ζώων και έργα συντήρησης υποδομών και από το έτος 2013 και ύστερα και ο Φορέας Διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου Δάσους Δαδιάς - Λευκίμης – Σουφλίου. Έχει συνεχή λειτουργία καθόλο το χρόνο με θεαματικά αποτελέσματα για τους πληθυσμούς των γυπών της περιοχής, αλλά και της Βαλκανικής χερσονήσου, καθώς φιλοξενεί γύπες που από διάφορους Βαλκανικούς πληθυσμούς (Κροατία, Σερβία, Βουλγαρία).

Ο σταθμός σίτισης για τα πτωματοφάγα αρπακτικά πουλιά της Βλαχάβας Καλαμπάκας (Ζώνη Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) «GR1440005 - Αντιχάσια Όρη και Μετέωρα») κατασκευάστηκε το 2001 στο πλαίσιο του έργου "LIFE -Φύση B4-3200/97/243 - Διαχειριστικές Δράσεις Περιοχών Ειδικής Προστασίας (SPAs) στην Ελλάδα". Το έργο αυτό ανέλαβε το Εθνικό Ίδρυμα Αγροτικής Έρευνας (ΕΘ.Ι.ΑΓ.Ε.) και συγκεκριμένα το Ινστιτούτο Δασικών Ερευνών Θεσσαλονίκης, με συνεργαζόμενο φορέα την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, και με τη συμμετοχή του Υπουργείου Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.), του Υπουργείου Γεωργίας - Γενική Γραμματεία Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας – Δασαρχείο Τρικάλων και Δασαρχείο Καλαμπάκας. Στο πλαίσιο του προγράμματος, ο σταθμός σίτισης λειτούργησε επιτυχώς για ένα χρόνο (2003) αλλά έκτοτε σταμάτησε η λειτουργία της. Το

2012, στο πλαίσιο του προγράμματος LIFE «Η Επιστροφή του Ασπροπάρη» (LIFE10 NAT/BG/000152), η Ορνιθολογική ανέλαβε την επαναλειτουργία της. Αφού πήρε τις σχετικές άδειες από τις αρμόδιες υπηρεσίες και ολοκληρώθηκε τις απαραίτητες επισκευές, η Ορνιθολογική ξεκίνησε να λειτουργήσει το σταθμό σίτισης τον Απρίλιο του 2013 (ο οποίος μέχρι τότε ήταν ανενεργός για διάστημα 10 ετών). Ο κύριος σκοπός της επαναλειτουργίας του σταθμού σίτισης ήταν η παροχή ασφαλούς και τακτικά διαθέσιμης τροφής για την ενίσχυση των τελευταίων ζευγαριών Ασπροπάρηδων στην ευρύτερη περιοχή των Μετέωρων και τη μείωση του ρίσκου δηλητηρίασης τους από δηλητηριασμένα δολώματα. Ο σταθμός σίτισης στα Αντιχάσια όρη – Μετέωρα λειτουργεί εποχικά υπό την επίβλεψη και επιμέλεια της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας σε συνεργασία με το Δασαρχείο Καλαμπάκας, στο πλαίσιο του προγράμματος «Η επιστροφή του Ασπροπάρη» (LIFE10 NAT/BG/000152)³⁸.

Στην Πέλλα, στο νότιο τμήμα του όρους Πίνοβο, ο σταθμός σίτισης δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος των 7 Ζωνών Ειδικής Προστασίας (ΕΘΙΑΓΕ/ΕΟΕ - μελέτη 1998-2000 - υλοποίηση 2001). Λειτουργούσε και ήταν υπό τη συστηματική παρακολούθηση (μέχρι το 2006) από την τοπική οργάνωση «Χρυσαιτός στη Μεγάλη Πέτρα» και από μέλη της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας, με χρηματοδότηση από το Frankfurt Zoological Society/Black Vulture Conservation Foundation. Υπήρχε διασυννοριακή παρακολούθηση και εποχιακή τροφοδοσία σταθμών σίτισης στη νότια πΓΔΜ, δεδομένης της διασυννοριακής μετακίνησης των πληθυσμών των πτωματοφάγων. Στον εν λόγω σταθμό σίτισης καταγράφηκαν και τα 4 είδη γυπών, καθώς και τα είδη Βασιλαετός και Χρυσαιτός. Η σημασία της περιοχής, σε διασυννοριακό επίπεδο, ήταν εφάμιλλη της Ροδόπης σε βιοποικιλότητα/οικοτόπους και για τα 4 είδη γυπών (Αλιβιζάτος 2004, Τσιακίρης 2001, Alivizatos 2006, Sidiropoulos *et al.* 2006a, Sidiropoulos *et al.* 2006b). Η επαναλειτουργία του σταθμού σίτισης έγινε το 2011 με το πρόγραμμα των απειλούμενων αετών της Ελλάδας που πραγματοποίησε η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία σε συνεργασία με την ΠΑΕ ΑΕΚ³⁹.

Ο σταθμός σίτισης στο Νέστο ήταν πρωτοβουλία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με κύριο σκοπό την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Στόχος ήταν κυρίως η προστασία της σημαντικής αποικίας Όρνιων των στενών του Νέστου, αλλά η λειτουργία του θα ωφελούσε επιπλέον και τον Ασπροπάρη και το Μαυρόγυπα. Ο σταθμός αυτός άρχισε να λειτουργεί το έτος 1999. Ωστόσο, το Φεβρουάριο του 2012 σημειώθηκε περιστατικό μαζικής δηλητηρίασης πτωματοφάγων αρπακτικών στα Στενά του Νέστου που οδήγησε στην κατάρρευση της αποικίας (Αλιβιζάτος 2004, Alivizatos *et al.* 2006, Ντεμίρη & Saravia 2016). Το περιστατικό αυτό αποτέλεσε την αφορμή να κινηθεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προδικαστική διαδικασία εναντίον της Ελλάδας για την παράνομη χρήση δηλητηριασμένων δολωμάτων.

³⁸ Η ίδρυση της ταϊστρας στα Αντιχάσια οργανώθηκε στα πλαίσια του προγράμματος «Διαχειριστικές Δράσεις Περιοχών Ειδικής Προστασίας (SPAs) στην Ελλάδα» από το ΕΘ.Ι.ΑΓ.Ε. σε συνεργασία με την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία βλ. Αλιβιζάτος 2004. Η ίδρυση της ταϊστρας στη θέση «Φαράγγι Αγιάσματος» δημιουργήθηκε στα πλαίσια του LIFE/NAT/B4-3200/97/243 το έτος 2002 από το ΕΘΙΑΓΕ για την τροφική υποστήριξη του Γυπαετού στον ορεινό όγκο Τζέννας – Πίνοβου.

³⁹ πρόγραμμα προστασίας των απειλούμενων αετών της Ελλάδας
 Διαθέσιμο στο: http://www.ornithologiki.gr/page_in.php?tid=79549
 Ανευρέθηκε στις 22.11.2017

Πλέον αυτών, στο πλαίσιο του προγράμματος LIFE14 NAT/NL/000901 με τίτλο «Προστασία του Μαυρόγυπα και του Όρνιου στη διασυνοριακή περιοχή της ορεινής Ροδόπης (LIFE RE-Vultures), στο οποίο συμπεριλαμβάνεται και η παρούσα αναφορά, θα δημιουργηθεί ένα δίκτυο μικρού μεγέθους περιφραγμένων χώρων απόθεσης νεκρών ζώων στην Κοιλιάδα του Κομφάτου, Νομός Ροδόπης. Το εγχείρημα στοχεύει στη βιώσιμη λειτουργία της συμπληρωματικής τροφοδοσίας των γυπών χωρίς την επιβάρυνση φορέων με κόστος λειτουργίας, αλλά με τη συμμετοχή των κτηνοτρόφων. Το έργο βρίσκεται στο στάδιο εξασφάλισης της άδειας εγκατάστασης των περιφράξεων⁴⁰.

Σε αντίθετο κλίμα, μέχρις στιγμής στην Ελλάδα δεν έχουν οριστεί ειδικά οριοθετημένες γεωγραφικές ζώνες για τη σίτιση νεκροφάγων αρπακτικών πτηνών **εκτός σταθμών σίτισης**. Η υστέρηση της Ελλάδας στο να προσαρμόσει την εθνική της νομοθεσία στις απαιτήσεις του Κανονισμού για την υπό όρους απόθεση νεκρών ζώων σε ειδικά ορισμένες περιοχές για τη σίτιση των νεκροφάγων αποτελεί πλημμελή ενσωμάτωση των Κανονισμών εκ μέρους της χώρας και οπωσδήποτε δεν συνεπικουρεί στις γενικότερες ενέργειες διατήρησης που πραγματοποιούνται στη χώρα.

Η εξασφάλιση ασφαλούς και σταθερά παρεχόμενης τροφής μέσω της λειτουργίας σταθμών σίτισης και της οργάνωσης της ελεύθερης απόθεσης τροφής αποτελεί ένα σημαντικό διαχειριστικό μέτρο για τη διατήρηση των πληθυσμών των πτωματοφάγων αρπακτικών, καθώς οι φυσικές πηγές τροφοληψίας τείνουν να εκλείψουν. Οι πληθυσμοί των γυπών ενδείκνυται να εξυπηρετούνται από πηγές τροφοληψίας πλησιέστερες προς τις φυσικές τους συνήθειες και συμβατές με την οικολογία των ειδών. Η πρόβλεψη του Κανονισμού για τη σίτιση άγριων ζώων εκτός σταθμών σίτισης εξυπηρετεί ακριβώς αυτήν την προοπτική από άποψη τεχνικο-οικονομική, καθώς εισάγει ένα βιώσιμο τρόπο λειτουργίας των χώρων τροφοληψίας γυπών, αφού κανένας δημόσιος ή ιδιωτικός φορέας δεν επωμίζεται το κόστος λειτουργίας, ενώ οι ίδιοι οι κτηνοτρόφοι μπορούν να συμμετέχουν στην τροφοδοσία των χώρων τροφοληψίας, τηρώντας σχέση εγγύτητας με τα εγχειρήματα αυτά. Ωστόσο, στην Ελλάδα δεν έχει σημειωθεί καμία πρόοδος στον τομέα αυτό.

4. Η επίδραση της νομοθεσίας για τα ζωικά υποπροϊόντα στους πληθυσμούς των πτωματοφάγων αρπακτικών στην Ελλάδα

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς σχετικά με τη χρήση των ζωικών υποπροϊόντων που εισήγαγε ο Κανονισμός 1774/2002 της Ευρωπαϊκής Ένωσης επέφερε επιβλαβείς συνέπειες στους πληθυσμούς των πτωματοφάγων αρπακτικών. Η γενική υποχρέωση συλλογής και απομάκρυνσης των νεκρών ζώων από την ύπαιθρο επέφερε καίριο πλήγμα στη διαθεσιμότητα της τροφής των γυπών, η οποία είχε ως αποτέλεσμα την ανάσχεση της πληθυσμιακής αύξησης, τη μείωση της αναπαραγωγικής επιτυχίας και την αύξηση της θνησιμότητας των νέων ατόμων νεκροφάγων

⁴⁰ βλ. «Άδεια έρευνας και εγκατάστασης μικρού μεγέθους ταϊστροών στη κοιλιάδα του Κομφάτου (GR1130012)» Διαθέσιμο στο: <https://diageia.gov.gr/decision/view/%CE%A8%CE%9B%CE%A8%CE%9E4653%CE%A08-%CE%91%CE%A5%CE%A1>
Ανευρέθηκε στις 20.12.2017

πτηνών (Margalida *et al.* 2010, Margalida *et al.* 2014). Η αναθεωρημένη νομοθεσία για τα ζωικά υποπροϊόντα που ορίζει τα σχετικά με την τεχνητή σίτιση των νεκροφάγων πτηνών αποτελεί οπωσδήποτε ένα θετικό βήμα στον τομέα της διατήρησης της άγριας ζωής στην Ελλάδα και τις λοιπές χώρες της ΕΕ.

Για την αξιολόγηση των σχετικών δράσεων τεχνητής σίτισης και την πραγματική εκτίμηση των πολλαπλών οφελών που επιφέρουν αυτές, χρειάζεται οπωσδήποτε να έχει προηγηθεί μια συνθετική αξιολόγηση όλων των παραμέτρων που αφορούν το ζήτημα. Η επιτυχία μιας δράσης διατήρησης υπό τη μορφή της τεχνητής σίτισης, και η συνακόλουθη επίδραση που θα έχει αυτή στους πληθυσμούς των πτωματοφάγων αρπακτικών, εξαρτάται από μια σειρά κριτηρίων/παραμέτρων που μπορεί να αφορούν τη συχνότητα με την οποία τα είδη-επισκέπτονται τους χώρους σίτισης προκειμένου να ικανοποιήσουν τις διατροφικές τους ανάγκες, την κατανάλωση της διαθέσιμης τροφής, την αναπαραγωγική επιτυχία, τη μείωση της περιπλάνησης των ειδών, τη μείωση των περιστατικών δευτερογενούς δηλητηρίασης, τα ποσοστά επιβίωσης/θνησιμότητας των νεοσσών και των νεαρών πτηνών, την προσέλκυση γυπών από άλλες γειτνιάζουσες αποικίες που μπορεί εν τέλει να εγκατασταθούν και να αναπαραχθούν στην περιοχή (Αλιβιζάτος 2004).

Πέραν αμφιβολίας, σημαντικά κριτήρια προκειμένου να θεωρούνται αυτές οι δράσεις επιτυχημένες, εκτός από την άμεση επίδραση στα ίδια τα είδη-στόχους, είναι και η βιωσιμότητα των εγχειρημάτων αυτών στο χρόνο καθώς και η σύνδεση και εμπλοκή της τοπικής κοινωνίας, των χρηστών γης και των σχετικών επαγγελματιών. Οι διαχειριστικές δράσεις αυτές, πέραν του οφέλους που αποφέρουν στους πληθυσμούς-στόχους, δύνανται να λειτουργήσουν επιπλέον υπέρ της ανάπτυξης της τοπικής κοινωνίας μέσω της δημιουργίας δράσεων οικοτουρισμού στις περιοχές αυτές, δίνοντας έτσι ώθηση στην τοπική οικονομία. Μια πρόσθετη λειτουργία που επιτελούν οι δράσεις αυτές, πέραν της στενής στόχευσής τους, είναι η εξοικείωση και ενημέρωση ειδικών ομάδων – επαγγελματιών – χρηστών γης, όπως π.χ. οι κτηνοτρόφοι, για τα οφέλη της παρουσίας και της καλής κατάστασης των πληθυσμών των γυπών αυτών στην ελληνική ύπαιθρο. Επιπλέον, κρίσιμος είναι και ο εκπαιδευτικός και ενημερωτικός ρόλος των δράσεων αυτών για ζητήματα βιοποικιλότητας και φυσικού περιβάλλοντος (Μπούσμπουρας 1998).

Σχετικές έρευνες που να αξιολογούν τα αποτελέσματα τέτοιων διαχειριστικών δράσεων έχουν πραγματοποιηθεί κατά το παρελθόν για την Ελλάδα. Οι σταθμοί σίτισης προσφέρουν μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία για συνεχή επιτήρηση και παρακολούθηση των πληθυσμών των πτωματοφάγων πτηνών. Σύμφωνα με τα σχετικά επιστημονικά πορίσματα, δεν μπορεί να υπάρξει ενιαία κρίση αναφορικά με την επίδραση κάθε ενός σημείου τεχνητής σίτισης που έχει εγκατασταθεί στην ελληνική επικράτεια, για κάθε είδος-στόχο. Για παράδειγμα, η αφοσιωμένη, μακρόχρονη και πολύπλευρη δράση και παρουσία του WWF Ελλάς στη Δαδιά και η συνεργασία που ανέπτυξε με τις τοπικές αρχές και τους εμπλεκόμενους φορείς έδρασε προς όφελος της σταθεροποίησης και αύξησης των πληθυσμών των ειδών-στόχων στην περιοχή. Η αποδοχή της δράσης από την τοπική κοινωνία και η αναγνώριση της από τις επίσημες αρχές σαφώς συνέβαλαν στην στήριξη των θετικών επιδράσεων των συγκεκριμένων δράσεων διατήρησης στην περιοχή. Ωστόσο, η κατάσταση στο κορμό της ηπειρωτικής Ελλάδας διαφέρει. Εν προκειμένω, η απουσία ενός μακρόπνοου, διεπιστημονικού σχεδίου διαχείρισης και η απουσία σταθερής

χρηματοδότησης που να στηρίζει τη λειτουργία των σταθμών σίτισης, καθώς και η αδυναμία καταπολέμησης παραβατικών συμπεριφορών, όπως η λαθροθηρία και η παράνομη χρήση δηλητηριασμένων δολωμάτων (βλ. περιπτώσεις Κάτω Ολύμπου, Μπαρμπά-Κλωκού, Αντιχάσιων), υπήρξαν παράγοντες που υποτίμησαν την αποτελεσματικότητα των σχετικών εγχειρημάτων και έτσι η συμβολή στην επιβίωση των ήδη αποδεκατισμένων πληθυσμών των ειδών-στόχων υπήρξε μειωμένη (Skartsi *et al.* 2008, Azmanis *et al.* 2009).

Μετά τη θέση σε ισχύ του νέου καθεστώτος που εισήγαγαν οι Κανονισμοί του 2009 και του 2011, δεν υπάρχει σχετική εθνική επιστημονική αρθρογραφία που να αξιολογεί τις επιπτώσεις της θέσης σε ισχύ των συγκεκριμένων νομικών κανόνων, και των αντίστοιχων δράσεων που αυτές επιτρέπουν, στα είδη – στόχους. Είναι ωστόσο κρίσιμο να τονιστεί στο σημείο αυτό ότι η επιτυχία οποιωνδήποτε δράσεων διατήρησης δύσκολα μπορεί να αξιολογηθεί στην πραγματική της διάσταση, από τη στιγμή που λοιπές απειλές για την άγρια ζωή είναι σε έξαρση. Ενδεικτικά, η εκτεταμένη παράνομη χρήση δηλητηριασμένων δολωμάτων στην ελληνική ύπαιθρο δυναμιτίζει τις σχετικές δράσεις και ανατρέπει οριστικά τα οποιαδήποτε προκύπτοντα οφέλη.

Είναι σημαντικό να αναζητήσουμε και να αξιολογήσουμε την εμπειρία άλλων χωρών σε θέματα επίδρασης των σχετικών δράσεων διατήρησης στους πληθυσμούς των πτωματοφάγων αρπακτικών. Σχετικές έρευνες πραγματοποιούνται και τα αντίστοιχα συμπεράσματα είναι πολύ χρήσιμα για τη διαμόρφωση των πολιτικών και των δράσεων διατήρησης και στην Ελλάδα. Έτσι, γνωρίζουμε για παράδειγμα ότι η μείωση των σταθμών σίτισης (κατά απόλυτο αριθμό) επηρεάζει το εύρος των διατροφικών συνηθειών του Όρνιου και η διατροφή του μπορεί να συμπεριλάβει μικρά θηλαστικά όπως αγριοκούνελα (*Oryctolagus cuniculus*) και σκουπίδια (Donazar *et al.* 2010). Επίσης είναι γνωστό ότι υπάρχει σύνδεση ανάμεσα στις περιοχές στις οποίες το Όρνιο αναζητά την τροφή του και στις περιοχές τις οποίες διαλέγει για την αναπαραγωγή του (Zuberogitia *et al.* 2013) και ότι η αποτελεσματικότητα των ικανοτήτων σάρωσης για τροφή από τα πτωματοφάγα αρπακτικά επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο κατανομής των διατροφικών πόρων μεταξύ των σταθμών σίτισης και των φυσικών περιοχών (Deygout *et al.* 2009). Επίσης, η νέα νομοθεσία της ΕΕ για τα ζωικά υποπροϊόντα, που επέτρεψε την απόθεσή τους εντός και εκτός σταθμών σίτισης, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη διαίτα του πληθυσμού του Ψαλιδιάρη (*Milvus milvus*) στην Ισπανία (Blanco 2014). Τέλος, έχει δειχθεί ότι η διατήρηση ενός βαθμού τυχειότητας στη διαθεσιμότητα των διατροφικών πόρων πρέπει να αποτελεί μείζονα στόχο των στρατηγικών διατήρησης, με γνώμονα τη διαφύλαξη των φυσικών ικανοτήτων των γυπών όσον αφορά στη σάρωση μιας περιοχής προς ανεύρεση τροφής, (Cortes-Avizanda *et al.* 2012).

Όλα τα ανωτέρω είναι χρήσιμα συμπεράσματα που οφείλουν να λάβουν υπόψιν τους τόσο οι αρμόδιοι εμπλεκόμενοι φορείς όσο και οι οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της προστασίας της βιοποικιλότητας.

5. Προτάσεις για πιο αποτελεσματική ενσωμάτωση της νομοθεσίας για τα ζωικά υποπροϊόντα και της χρήσης αυτών προς όφελος των πληθυσμών των πτωματοφάγων αρπακτικών στην Ελλάδα

Η τεχνητή παροχή συμπληρωματικής τροφής με τη μορφή της οργάνωσης σταθμών σίτισης (περιφραγμένων ή μη) αποτελεί σημαντικό μέτρο στήριξης της επιβίωσης των πληθυσμών των πτωματοφάγων αρπακτικών πτηνών στη χώρα. Οι δυνατότητες που παρέχουν οι νέοι υγειονομικοί Κανονισμοί δεν τελούν μεταξύ τους σε σχέση διαζευκτική αλλά σε σχέση συμπληρωματική. Επομένως δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί ότι από τη στιγμή που οργανώνεται η σίτιση μέσω περιφραγμένων ταϊστρών, η ελεύθερη απόθεση τροφής για τους γύπες παρέλκει. Η εγκατάσταση και λειτουργία περιφραγμένων σταθμών σίτισης, ως μέτρο διατήρησης, συνιστάται σε περιοχές με αυξημένη προτεραιότητα διατήρησης. Είναι καλό να λαμβάνεται υπόψιν ότι αυτός ο «τεχνητός» τρόπος σίτισης ενδέχεται να προκαλέσει, σε βάθος χρόνου, μεταβολές στη συμπεριφορά των ειδών εξαιτίας της προβλεψιμότητας της διάθεσης της τροφής και αύξηση των ανταγωνισμών μεταξύ των ειδών (Cortés-Avizanda *et al.* 2016), ενώ δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο να πληγεί η δημοφιλία των εγχειρημάτων αυτών στην κοινωνική αντίληψη. Ο πλέον ενδεδειγμένος τρόπος συνδυασμού των δράσεων περιφραγμένης οργάνωσης της σίτισης και ελεύθερης απόθεσης προϋποθέτει την εκ των προτέρων αξιολόγηση των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούν σε κάθε δεδομένη Ζώνη Ειδική Προστασίας (πχ παρουσία (μεγάλων) σαρκοφάγων θηλαστικών, ανάγλυφο εδάφους, επιδημιολογική κατάσταση των ζωοανθρωπονόσων, ύπαρξη Φορέα Διαχείρισης Προστατευόμενης Περιοχής, δεδομένες χρήσεις γης κ.α.), ώστε να καταστεί δυνατόν να εξευρεθούν λύσεις κατά περίπτωση. Με άλλα λόγια, απαιτείται εκτενής και λεπτομερής μελέτη προκειμένου να καθοριστεί μια εθνική στρατηγική επί του θέματος. Η μελέτη αυτή θα αξιολογήσει τις ειδικές συνθήκες και τις ανάγκες κάθε περιφέρειας και θα προτείνει εξειδικευμένες προσεγγίσεις για κάθε περιοχή.

Μια συγκριτική προσέγγιση στο ζήτημα θα ήταν απολύτως διαφωτιστική. Στην Ισπανία λειτουργούν περίπου 350 περιφραγμένοι σταθμοί σίτισης («ταϊστρες») σε όλη τη χώρα, ισομερώς καταμερισμένες, οι οποίες τελούν υπό τη διαχείριση διαφορετικών φορέων (δομών τοπικής αυτοδιοίκησης, πΜΚΟ και χρηστών γης). Τα τελευταία 5 χρόνια προωθούνται σχετικά μέτρα για τη διάθεση συμπληρωματικής τροφής εκτός χώρων σίτισης. Μέχρι τις αρχές του 2016 είχαν πιστοποιηθεί πάνω από 7000 κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις με άδειες που τις επιτρέπουν να εγκαταλείπουν τα σφάγια αιγοπροβάτων. Οι περιφερειακές κυβερνήσεις της χώρας ελέγχουν τον αριθμό των εγκεκριμένων εκμεταλλεύσεων και την τελική βιομάζα που διατίθεται στους γύπες, καθώς και τυχόν προβλήματα που ενσκήπτουν στην εφαρμογή αυτής της μεθόδου. Τα σχετικά μέτρα μέχρι στιγμής έχουν αποδώσει καρπούς και οι πληθυσμοί των γυπών (με εξαίρεση ίσως τον Ασπροπάρη) ανταποκρίνονται θετικά στο μέτρο (Moreno-Oro, pers. comm.). Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στα παραδείγματα της Ιβηρικής και της Βαλκανικής χερσονήσου. Στην Ιβηρική χερσόνησο εντοπίζονται αυξημένοι αριθμοί πτωματοφάγων σε μεγάλες συγκεντρώσεις με σταθερό χαρακτήρα, σε αντίθεση με την κατάρρευση των πληθυσμών που παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες στη Βαλκανική και την Ελλάδα. Επίσης στη Βαλκανική

υπάρχει χαμηλό ποσοστό παρουσίας Σπογγώδους Εγκεφαλοπάθειας. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η κατάσταση στη Βαλκανική είναι σαφώς πιο εύκολα αντιμετωπίσιμη και ότι τα όποια απαιτούμενα μέτρα α) είναι εφαρμόσιμα σε σαφώς περιορισμένες, αυστηρά οριοθετημένες γεωγραφικά περιοχές, β) προϋποθέτουν σαφώς μειωμένη εναπόθεση βιομάζας σε σχέση με το μοντέλο της Ισπανίας, και γ) αφορούν χρήστες γης συγκεκριμένων περιοχών. Με τα πληθυσμιακά και οικολογικά δεδομένα που είναι σήμερα διαθέσιμα, είναι σαφές ότι χωρίς μια συνεχή υποστήριξη ο πληθυσμός των γυπών στα Βαλκάνια θα καταρρεύσει, σε σύγκριση με τον ισχυρό πληθυσμό της Ιβηρικής, ο οποίος είναι πιο βιώσιμος και διατροφικά αυτόνομος, εκμεταλλευόμενος σε μεγάλο βαθμό το δίκτυο περιφραγμένων σταθμών σίτισης ("muladares") (Azmanis 2009b).

Η ύπαρξη της παραδοσιακής εκτατικής κτηνοτροφίας και των πληθυσμών των οπληφόρων μεγάλων άγριων θηλαστικών στήριξαν διατροφικά τους γύπες εδώ και εκατοντάδες χρόνια καθώς έτσι ήταν εξασφαλισμένη η ύπαρξη άφθονης τροφής προς όφελος των γυπών. Η επιστημονική κοινότητα στηρίζει με έμφαση το αίτημα για ελεύθερη απόθεση της τροφής αυτά προς όφελος των πληθυσμών των συγκεκριμένων ειδών, ως τα πλέον συμβατά με τις οικοσυστημικές λειτουργίες και τις διατροφικές συνήθειες των γυπών, τα πλέον οικονομικά και αποτελεσματικά, τα πλέον φιλικά προς το κλίμα (DeVault *et al.* 2016, Dupont *et al.* 2012, Morales – Reyes *et al.* 2015, Morales – Reyes *et al.* 2017). Οι επιδιώξεις αυτές είναι απολύτως συμβατές με το πνεύμα της νέας πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα ζωικά υποπροϊόντα. Η Ελλάδα, πάντα στα πλαίσια που ορίζονται από τους εν ισχύ Κανονισμούς και τις απαιτήσεις της υγειονομικής νομοθεσίας, πρέπει να κάνει πλήρη χρήση των δυνατοτήτων που της παρέχονται. Η συνεργασία μεταξύ υγειονομικών και κτηνιατρικών αρχών, χρηστών γης (γεωργών και κτηνοτρόφων), των φορέων διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών, της διοίκησης και του νομοθέτη και των περιβαλλοντικών οργανώσεων είναι περισσότερο από επιβεβλημένη. Η διατήρηση της βιοποικιλότητας προϋποθέτει τη συμβατότητα όλων των διασταυρούμενων πολιτικών.

Οι προτάσεις οι οποίες θα εξυπηρετούσαν τους στόχους διατήρησης των πτωματοφάγων πτηνών και τις απαιτήσεις που επιβάλλει η υγειονομική και κτηνιατρική νομοθεσία πρέπει να ικανοποιούν πλήρως όλες τις νόμιμες απαιτήσεις και να κάνουν χρήση όλων των παρεχόμενων δυνατοτήτων. Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται οι προτάσεις για την αποτελεσματικότερη ενσωμάτωση της κοινοτικής κτηνιατρικής νομοθεσίας για τα ζωικά υποπροϊόντα. Θα παρουσιάσουμε τις προτάσεις ανά μέτρο διατήρησης, ωστόσο υπάρχουν και προτάσεις οι οποίες μπορούν να εφαρμοστούν οριζόντια, ανεξάρτητα της επιλογής του μέτρου διατήρησης. Προβαίνουμε στην υποβολή των προτάσεων αυτών γνωρίζοντας ότι οι πολιτικές αποφάσεις που λαμβάνονται έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν το καθεστώς διατήρησης της βιοποικιλότητας, να τροποποιήσουν, μεταξύ άλλων, το πληθυσμιακό καθεστώς της άγριας орνιθοπανίδας, να διασφαλίσουν την αδιατάρακτη συμπεριφορά των ειδών και να υποστηρίξουν τις οικολογικές διεργασίες.

Οι προτάσεις μπορεί ενδεικτικά να περιλαμβάνουν τα κάτωθι μέτρα:

1) Σχετικά με την αποτελεσματικότερη ενσωμάτωση της κτηνιατρικής και υγειονομικής νομοθεσίας της ΕΕ σχετικής με τη χρήση ζωικών υποπροϊόντων

για ειδικούς σκοπούς σίτισης πτωματοφάγων πτηνών, τόσο εντός όσο και εκτός σταθμών σίτισης και την εν γένει εύρυθμη λειτουργία του συστήματος:

- Πλήρης ανάπτυξη του κανονιστικού πλαισίου σχετικά με την ίδρυση και λειτουργία σταθμών σίτισης αλλά και τη σίτιση εκτός σταθμών σίτισης. Η κατάρτιση και εφαρμογή κανονιστικής διοικητικής πράξης (πχ ΚΥΑ) που να προβλέπει πλήρως την ακολουθητέα διαδικασία σχετικά με την οργάνωση της τεχνητής σίτισης των νεκροφάγων πτηνών ανταποκρίνεται στην υποχρέωση της διοίκησης να δρα σύμφωνα με την αρχή της νομιμότητας, και λειτουργεί επίσης υπέρ του διοικουμένου, δηλαδή των φυσικών ή νομικών προσώπων τα οποία προτίθενται να χρησιμοποιούν ζωικά υποπροϊόντα και παράγωγα προϊόντα για ειδικούς σκοπούς σίτισης, όπως τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών, καθώς θα κωδικοποιεί επακριβώς την ακολουθητέα διαδικασία, ενοποιώντας σε ένα ενιαίο κείμενο τους όρους και τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται κατά την ανάπτυξη αυτών των δράσεων. Η διατύπωση αυτή των όρων θα είναι νομικά δεσμευτική τόσο για τη διοίκηση όσο και για το διοικούμενο.
- Δημιουργία ενός άριστα οργανωμένου δικτύου συλλογής ζωικών υποπροϊόντων σε κάθε Περιφέρεια της χώρας, βάσει της ΥΑ 236/47755/2014 «Θέσπιση προγραμμάτων διαχείρισης νεκρών ζώων σύμφωνα με τις απαιτήσεις του Κανονισμού (ΕΚ) 1069/2009» (ΦΕΚ 916/τ. Β'/11.04.2014), καθώς και ολοκλήρωση του αντίστοιχου Εθνικού Προγράμματος Συλλογής και Διαχείρισης νεκρών ζώων. Είναι απολύτως κρίσιμο στα εν λόγω προγράμματα να συμπεριληφθούν διατάξεις σχετικές με τη διαχείριση των νεκρών ζώων που να αφορούν ειδικούς σκοπούς σίτισης, όπως τη σίτιση νεκροφάγων πτηνών σε επιλεγμένες σημαντικές ΖΕΠ για τα πτωματοφάγα αρπακτικά πουλιά.
- Ανάπτυξη επικοινωνίας και συνεργιστικών δράσεων μεταξύ των διάφορων εμπλεκόμενων αρμόδιων φορέων και των ενδιαφερομένων μερών, ήτοι Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Κτηνιατρικών Αρχών, Δασαρχείων, Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, Παραγωγών Ζωικών Υποπροϊόντων (κτηνοτρόφοι, σφαγεία κ.ά.), ούτως ώστε να λαμβάνονται υπόψιν οι τοπικές συνθήκες και προοπτικές επίλυσης των σχετικών ζητημάτων, και να προωθείται σε τοπικό επίπεδο η χρήση ζωικών υποπροϊόντων για ειδικούς σκοπούς σίτισης.
- Ενδυνάμωση και στελέχωση των ελεγκτικών μηχανισμών των εργαστηρίων που διεξάγουν τους βιολογικούς ελέγχους για τις Μεταδοτικές Σπογγώδεις Εγκεφαλοπάθειες, ώστε να μειώνονται στο ελάχιστο απαιτούμενο οι χρόνοι για τη διεξαγωγή εξετάσεων για τη διάγνωση των μεταδοτικών ζωοανθρωπονόσων.
- Αξιοποίηση των διεθνών συνεργασιών με τις γείτονες χώρες για τη διαμόρφωση στρατηγικών που θα μεγιστοποιήσουν τα αποτελέσματα των δράσεων διατήρησης.
- Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του ντόπιου πληθυσμού με ιδιαίτερη έμφαση στους χρήστες γης (αγρότες, κτηνοτρόφοι, κυνηγοί κ.α.) επί των οικοσυστημικών υπηρεσιών της παρουσίας των γυπών και της ασφάλειας της μεθόδου της τεχνητής σίτισης.

Σχετικά με την εγκατάσταση και λειτουργία περιφραγμένων σταθμών σίτισης συγκεκριμένα προτείνεται:

- Κατάρτιση και εφαρμογή ολοκληρωμένων στρατηγικών σχεδίων για την εγκατάσταση και λειτουργία δικτύων σταθμών σίτισης σε μια ευρύτερη περιοχή προκειμένου να εγκαθίσταται ένα δίκτυο εναλλακτικών θέσεων τροφοληψίας. Η διοίκηση θα πρέπει να αντιμετωπίσει με ευνοϊκό τρόπο την ιδέα περί δημιουργίας δικτύου σταθμών σίτισης σε μια ορισμένη περιοχή καθώς με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται η μέγιστη απόδοση των συγκεκριμένων εγχειρημάτων για την εξυπηρέτηση διαφορετικών ειδών με διαφορετικές τροφικές απαιτήσεις, η μείωση του ανταγωνισμού μεταξύ των ειδών, η παροχή κινήτρων στα είδη-στόχους ώστε να μετακινούνται προκειμένου να αναζητήσουν την τροφή τους.
- Εξασφάλιση εκ μέρους των συναρμόδιων αρχών του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας, καθώς και κάθε άλλου εμπλεκόμενου φορέα π.χ. οικείου δήμου, της βιωσιμότητας των σχετικών εγχειρημάτων. Είναι πολύ σημαντικό να εξασφαλίζονται οι αναγκαίοι εκείνοι πόροι που απαιτούνται για τη βιωσιμότητα αλλά και για την επιστημονική παρακολούθηση των δράσεων διατήρησης καθόλη τη διάρκειά τους, καθώς αυτό θα βοηθήσει στην εξαγωγή πολύτιμων συμπερασμάτων για τα είδη-στόχους. Ιδανικά, η επιστημονική παρακολούθηση, ο έλεγχος και η αξιολόγηση της λειτουργίας του σταθμού σίτισης θα πρέπει να εντάσσεται στον προϋπολογισμό της και να υπάρχει τακτική αναθεώρηση της λειτουργίας της.

Σχετικά με την οργάνωση της σίτισης εκτός σταθμών σίτισης συγκεκριμένα προτείνεται:

- Αξιοποίηση του δεδομένου γεωγραφικού υπόβαθρου των Ζωνών Ειδικής Προστασίας Προστασίας (ΖΕΠ)» (Special Protection Areas - SPA) για την Ορνιθοπανίδα, όπως ορίζονται στην Οδηγία 79/409/ΕΟΚ «για τη διατήρηση των άγριων πτηνών» για την ανάπτυξη των δράσεων διατήρησης δια τη χρήσης ζωικών υποπροϊόντων. Σε συνεργασία με τις κτηνιατρικές και τις υγειονομικές αρχές, θα αποφασιστεί ποιες Ζώνες (και ίσως ποια ειδικότερα μέρη αυτών) είναι οι πιο σημαντικές για τους γύπες, εντός των οποίων, οι διαχειριστές / ιδιοκτήτες εκτεταμένων εκμεταλλεύσεων (αιγοπροβάτων ή και βοοειδών) θα δύνανται να υποβάλουν αίτηση για να τους επιτραπεί να εγκαταλείπουν τα σφάγια, δίχως την πρότερη υποχρεωτική συλλογή τους. Εξυπακούεται ότι οι εκμεταλλεύσεις αυτές θα πρέπει να κατέχουν πιστοποίηση υγείας του ζωικού τους κεφαλαίου και θα πρέπει να λαμβάνονται παράλληλα όλα τα απαραίτητα μέτρα που θα αντιμετωπίζουν τυχόν υγειονομικά προβλήματα από τα εναπομείναντα σφάγια που δεν καταναλώθηκαν. Στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να ληφθεί ιδιαίτερος υπόψιν το ευνοϊκό επιδημιολογικό καθεστώς της νόσου της ΜΣΕ που επικρατεί στα νησιά (Νάξος, Κρήτη) ως ευνοϊκός παράγοντας.
- Εξέταση του ενδεχόμενου απαλλαγής από την καταβολή ασφαλιστρών ή μερικής έκπτωσης επί του συνολικού ποσού καταβολής των ασφαλιστρών προς τον Οργανισμό Ελληνικών Γεωργικών Ασφαλίσεων (ΕΛΓΑ) σε κτηνοτρόφους που αναπτύσσουν δραστηριότητα σε

προστατευόμενες περιοχές, σχετικές με τη διατήρηση γυπών. Συνίσταται η εφαρμογή του μέτρου να εκκινήσει από τους κτηνοτρόφους εκείνους που μεταφέρουν μόνοι τους και διαθέτουν νεκρά άτομα του ζωικού τους κεφαλαίου σε ελεγχόμενους, αδειοδοτημένους σταθμούς σίτισης πτωματοφάγων αρπακτικών πουλιών (γυπών), τηρώντας βεβαίως τα προβλεπόμενα της κτηνιατρικής και υγειονομικής νομοθεσίας. Με αυτόν τον τρόπο είναι δυνατή η λειτουργία αποδοτικά και σταθερά της εναλλακτικής τροφοδοσίας γυπών σε περισσότερα μέρη της χώρας, χωρίς να επωμίζονται το σχετικό κόστος αποκλειστικά Κρατικές Υπηρεσίες, ΟΤΑ, Φορείς Διαχείρισης Π.Π. ή Περιβαλλοντικές ΜΚΟ. Σε περίπτωση που στο μέλλον η συλλογή και διαχείριση των νεκρών ζώων χρηματοδοτηθεί μέσω της θέσπισης ανταποδοτικού τέλους που θα επιβαρύνει τους κτηνοτρόφους, θα πρέπει να εξεταστεί το ενδεχόμενο οι συμμετέχουσες εκμεταλλεύσεις στη σίτιση νεκροφάγων εκτός ΧΤΑΠ μέσω της ελεύθερης απόθεσης να απαλλάσσονται από την καταβολή του σχετικού τέλους.

6. Βιβλιογραφία

Ελληνική

Αζμάνης Π., Αναφορά στη Δ/ση Κτηνιατρικής του υπουργείου Γεωργίας. Ε.Ο.Ε, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία-Πρόγραμμα Αρπακτικών-Υπουργείο ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., 2002

Αλιβιζάτος Χ., Προϋποθέσεις και προδιαγραφές ίδρυσης και λειτουργίας ταϊστρών αρπακτικών πουλιών – Άμεσες ενέργειες για την προστασία των απειλούμενων αρπακτικών στην Ελλάδα, Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. – Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Απρίλιος 2004

Βαβύλης, Δ., Kret, E., Saravia, V. & Ντεμίρη, Κ. (2016) Ανίχνευση δηλητηριασμένων δολωμάτων με ειδικά εκπαιδευμένα σκυλιά στη Θράκη και την Κεντρική Ελλάδα, Ετήσια αναφορά 2015, p. 48. Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία & WWF Ελλάς, Αθήνα (Conservation action C1)

Βαβύλης Δ., Saravia V., Αναφορά για τη λειτουργία της ταΐστρας της Καλαμπάκας για το διάστημα 2013-2016, Μάρτιος 2017

Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία (2015) Τα πουλιά της Ελλάδας, της Κύπρου και της Ευρώπης. Επιμέλεια και προσαρμογή από την αγγλική 2η έκδοση Svensson, L., Mullarney, K. and D. Zetterström (2009) Collins Bird Guide. Harper Collins, London.

Κορμπέτη Μ. & Πολίτης Γ. (2012) Προτάσεις περιβαλλοντικών οργανώσεων και φορέων για την αντιμετώπιση της παράνομης χρήσης δηλητηριασμένων δολωμάτων στην Ελλάδα. Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Ελληνική εταιρία Προστασίας της Φύσης, WWF Ελλάς, Άνιμα, Αρκτούρος, Καλλιστώ και Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης

Μισιακός Κ. και Μπούσμπουρας Δ., Περιοχή Ειδικής Προστασίας «Όρη Μπαρμπάς – Κλωκός και Φαράγγι Σελινούντα» - Τεκμηρίωση, σχεδιασμός και οργάνωση χώρου τροφοδοσίας αρπακτικών πουλιών (ταΐστρας) και παρατηρητηρίου στην περιοχή του Αιγίου – Αθήνα, Νοέμβριος 1998 – Πρόγραμμα LIFE - NATURE B4 – 3200/97/243: Διαχειριστικές Δράσεις Περιοχών Ειδικής Προστασίας στην Ελλάδα – Περιοχή Εφαρμογής: ΟΡΗ ΜΠΑΡΜΠΑΣ-ΚΛΩΚΟΣ ΚΑΙ ΦΑΡΑΓΓΙ ΣΕΛΙΝΟΥΝΤΑ»

Μπούσμπουρας Δ., Οργάνωση ταΐστρας (για γύπες και τσίφτηδες), παρατηρητηρίου και κέντρου ενημέρωσης στην περιοχή Μετεώρων – Αντιχάσιων – Τεκμηρίωση αναγκαιότητας – Χωροθέτηση- Σχεδιασμός- Αρχές λειτουργίας, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη Νοέμβριος 1998 – ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ LIFE: Διαχειριστικές Δράσεις Περιοχών Ειδικής Προστασίας στην Ελλάδα – Περιοχή Εφαρμογής: Όρη Αντιχάσια και Μετέωρα

Ντεμίρη, Κ. & Saravia, V. (2016) Η κατάσταση της παράνομης χρήσης δηλητηριασμένων δολωμάτων στην Ελλάδα. 2012-2015. Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Αθήνα, σελ. 41

Ποϊραζίδης Κ και Σκαρτσή Θ., Διαχειριστικό σχέδιο για το Μαυρόγυπα στην Προστατευόμενη Περιοχή του Δάσους Δαδιάς – Λευκίμης – Σουφλίου, WWF Ελλάς, Δαδιά, Δεκέμβριος 2002

Διαθέσιμο

στο:

https://www.wwf.gr/images/pdfs/Black_Vulture_Management_Plan_2002.pdf

Ανευρέθηκε στις: 10.11.2017

Σαχπεκίδου Ευγενία, Στάγκος Πέτρος - Δίκαιο των ευρωπαϊκών κοινοτήτων και της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2000 – σελ. 203-206

Τσιακίρης Ρ. (2001) «Πειραματική λειτουργία ταΐστρας στην Τζένα-Πινόβο» Τελική αναφορά. ΕΘΙΑΓΕ, LIFE –Nature: B4-3200/97/243 «Διαχειριστικές Δράσεις Περιοχών Ειδικής Προστασίας (SPAs) στην Ελλάδα»

Τσιακίρης Ρ. (2002). «Πειραματική δημιουργία ταΐστρας για τον Γυπαετό και άλλα αρπακτικά πουλιά στον ορεινό όγκο Τζένας – Πινόβου» Τελική Αναφορά. Εθνικό Ίδρυμα Αγροτικής Έρευνας. (ΕΘ.Ι.ΑΓ.Ε.) Κοινοτικό Πρόγραμμα Life-Φύση. Έργο B4 –3200/97/243. Θεσσαλονίκη. 123 σελίδες.

Τσιακίρης Ρ., Στάρα Κ., Μπέτσης Α., Ρουσόπουλος Γ., Δράσεις διατήρησης, απειλές και προκλήσεις σε λιβαδικά οικοσυστήματα εντός ΖΕΠ: το παράδειγμα των όρνιων (*Gyps fulvus*) στη Δυτική Ελλάδα, 2014

Χανδρινός Γ. και Θ. Καστρίτης (2009) Πουλιά Στο: Λεγάκις, Α. και Π. Μαραγκού (επιμ.) Το Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας. Ελληνική Ζωολογική Εταιρεία, Αθήνα

Ξενόγλωσση

Η Alivizatos, P. Azmanis, R. Tsiakiris, S.Xirouchakis, T. Skartsi & S. Kazantzidis. (2006). "Evaluation of the supplementary feeding stations for vultures and other raptors in Greece" 10th International Congress on the Zoogeography and Ecology of Greece and adjacent regions". Hellenic Zoological Society and the Section of Animal Biology, University of Patras, at Patras (Greece). 26th - 30th of June, 2006.

Azmanis P., Tsiakiris R., VETERINARY LEGISLATION AND MANAGEMENT OF BIRDS OF PREY FOOD PROVISION SITES (B.P.F.P.S. or "VULTURE RESTAURANTS") IN ACCORDANCE TO BSE SURVEILLANCE MEASURES, Hellenic Ornithological Society, 2008

Azmanis P., Tsiakiris R., Alivizatos H., Supplementary feeding for vultures in Greece, Cyprus and Balkan Peninsula στο Munibe Suplemento – Gehigarria 29, 2009a, σελ. 359 επ.

Azmanis P., Regulations of Transmissible Spongiform Encephalopathies (TSEs) and management of feeding sites for birds of prey: A comparative approach

between Western Europe (Iberian Peninsula and France) and the Balkan Peninsula in *MUNIBE Suplemento - Gehigarria* 29, 2009b, σελ. 500-515

Blanco Guillermo, Can livestock carrion availability influence diet of wintering red kites? Implications of sanitary policies in ecosystem services and conservation στο *Popul Ecol* (2014) 56:593–604

Bounas Anastasios et al., First confirmed case of lead poisoning in the endangered Egyptian Vulture (*Neophron percnopterus*) in the Balkans, Διαθέσιμο στο *Vulture News* 70, July 2016, σελ. 22-29

Διαθέσιμο στο: http://lifeneophron.eu/files/docs/1478517338_486.pdf

Ανευρέθηκε στις: 10.11.2017

Cortes-Avizanda A., Jovani R., Carrete M. and Donazar JA 2012 Resource unpredictability promotes species diversity and coexistence in an avian scavenger guild: a field experiment, *Ecology* (93)12, 2012, p.2570

Ainara Cortés-Avizanda, Guillermo Blanco, Travis L DeVault, Anil Markandya, Munir Z Virani, Joseph Brandt, and José A Donazar, Supplementary feeding and endangered avian scavengers: benefits, caveats, and controversies. *Front Ecol Environ* 2016; 14(4): 191–199, doi:10.1002/fee.1257

Del Hoyo J., Elliot A., Sargatal J. (eds). 1991. Handbook of the Birds of the World, Vol 2. New World Vultures to Guinea fowl. Lynx Edicions. Barcelona

DeVault, Travis L.; Beasley, James C.; Olson, Zachary H.; Moleon, Marcos; Carrete, Martina; Margalida, Antoni; and Sanchez-Zapata, Jose Antonio, "Ecosystem Services Provided by Avian Scavengers" (2016). *USDA National Wildlife Research Center - Staff Publications*. Paper 1836. http://digitalcommons.unl.edu/icwdm_usdanwrc/1836

Deygout C. et al., Modeling the impact of feeding stations on vulture scavenging service efficiency στο *Ecological Modelling* 220 (2009) 1826-1835

Donazar JA, Margalida A, Carrete M, Sánchez-Zapata JA. Too sanitary for vultures. *Science*. 2009a;326: 664

Donazar JA, Margalida A, Campion D., Eds., Vultures, Feeding Stations and Sanitary Legislation: A Conflict and Its Consequences from the Perspective of Conservation Biology [Munibe 29 (suppl.), Sociedad de Ciencias Aranzadi, Donostia, Spain, 2009b]

Donazar Jose A. et al., Dietary shifts in two vultures after the demise of supplementary feeding stations: Consequences of the EU sanitary legislation in *Eur J. Wildl Res* (2010) 56: 613-621

Helene Dupont, Jean-Baptiste Mihoub, Sophie Bobbe and Francois Sarrazin, Modelling carcass disposal practices: implications for the management of an

ecological service provided by vultures, *Journal of Applied Ecology* 2012, 49, 404-411

Fielding D, Newey S, van der Wal R and Irvine RJ 2014 Carcass Provisioning to Support Scavengers: Evaluating a Controversial Nature Conservation Practice, *Ambio*. 2014 Oct; 43(6): 810–819

Fluhr Julie, Benhamou Simon, Riotte-Lambert Louise, Duriez Olivier, Assessing the risk for an obligate scavenger to be dependent on predictable feeding sources, *Biological Conservation* 215 (2017) 92-98

Garcia de Francisco JM, Moreno-Opo R (2009) Livestock carcass management today: is there enough flexibility to deal with new conservation strategies? In: Donazar JA, Margalida A, Campion D (eds), *Vultures feeding stations and sanitary legislation: a conflict and its consequences from the perspective of conservation biology*, Munibe 29. Sociedad de Ciencias Aranzadi San Sebastian, Spain, pp 492–509

Garcia-Ripolles Clara, Lopez-Lopez Pascual, Integrating effects of supplementary feeding, poisoning, pollutant ingestion and wind farms of two vulture species in Spain using a population viability analysis στο *J Ornithol* (2011) 152:879–888

Houston D. C. 1996. The effect of altered environments on Vultures. In: Bird D. M., Varland D. E., Negro J. J. (eds). *Raptors in human landscapes*. Raptor Research Foundation. Academic Press Inc., San Diego, California, pp.327–336

Kret, E., Vavylis, D., Saravia, V. & Ntemiri, K. (2015) Poison bait detection with specially trained dogs in Thrace and Central Greece, Annual report 2014. Technical report under action C1 of the LIFE+ project “The Return of the Neophron” (LIFE10 NAT/BG/000152). Hellenic Ornithological Society & WWF-Greece, Athens. 41 p.

Kret, E., Saravia, V., Dobrev, V., Popgeorgiev & Nikolov S. C. (2016) Assessment of major threats in Natura 2000 sites for the Egyptian Vulture (*Neophron percnopterus*) in Bulgaria and Greece (2012-2015). Fact sheet under action A3 of the LIFE+ project “The Return of the Neophron” (LIFE10 NAT/BG/000152). WWF Greece, Athens. 8 p.

Margalida A, Donazar JA Carrete M, Sanchez-Zapata JA 2010 Sanitary versus environmental policies: fitting together two pieces of the puzzle of European vulture conservation. *Journal of Applied Ecology* 2010, 47, 931–935

Margalida A., Ma Angels Colomer, Modelling the effects of sanitary policies on European vulture conservation, *Scientific Reports* 2, Article number: 753 (2012) Διαθέσιμο στο: <https://www.nature.com/articles/srep00753>.
Ανευρέθηκε στις 10.11.2017

Margalida A, Colomer MA, Oro D, Man-induced activities modify demographic parameters in a long-lived species: effects of poisoning and health policies, *Ecol*

Appl. 2014

Apr;24(3):436-44

Διαθέσιμο στο: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24834731>

Ανευρέθηκε στις 23.11.2017

Mateo-Tomas, Patricia. (2013). The role of extensive pastoralism in vulture conservation, Proceedings of the Griffon Vulture Conference, 6-8 March 2013, Limassol

Morales-Reyes Zebensui, Perez-Garcia Juan M., Moleon Marcos, Botella Francisco, Carrete Martina, Lazcano Carolina, Moreno-Opo Ruben, Margalida Antoni, Donázar Jose A. & Sanchez-Zapata Jose A., Supplanting ecosystem services provided by scavengers raises greenhouse gas emissions, Scientific Reports **5**, Article number: 7811 (2015)

Διαθέσιμο στο: <https://www.nature.com/articles/srep07811>

Ανευρέθηκε στις 10.11.2017

Morales-Reyes Zebensui, Perez-Garcia Juan M., Moleon Marcos, Botella Francisco, Carrete Martina, Donázar Jose A., Cortes-Avizanda Ainara, Arrondo Eneko, Moreno-Opo Ruben, Jimenez Jose, Margalida Antoni, and Sanchez-Zapata Jose A., Evaluation of the network of protection areas for the feeding of scavengers in Spain: from biodiversity conservation to greenhouse gas emission savings, Journal of Applied Ecology 2017, 54, 1120–1129 doi: 10.1111/1365-2664.12833

Moreno-Opo, R. Margalida, A., Arredondo, A., Guil, F., Martín, M., Higuero, R., Soria, C., Guzmán, J. (2010). Factors influencing the presence of the cinereous vulture *Aegypius monachus* at carcasses: food preferences and implications for the management of supplementary feeding sites. *Wildlife Biology* 16, 25-34.

Moreno-Opo R., Margalida A., Garcia F., Arredondo A., Rodriguez C., Gonzalez LM. 2012 Linking sanitary and ecological requirements in the management of avian scavengers: effectiveness of fencing against mammals in supplementary feeding sites, *Biodiversity and Conservation*, June 2012, Volume 21, Issue 7, pp 1673–1685

L. Sidiropoulos, P Konstantinou, P Azmanis & R. Tsiakiris. (2006a). “Presence of Vultures and other carrion eating birds in the artificial feeding site, on mt Pinovo, Aridea, N Greece”. International Conference for the Conservation and Management of Vulture Populations. NHMC, WWF-Greece. Thessaloniki. 14-16 November 2006

L. Sidiropoulos, R. Tsiakiris, P. Konstantinou & P. Azmanis (2006b). “The importance of mountainous range of Almopia in the preservation of large raptors in the Balkans.” Poster presentation. 10th International Congress on the Zoogeography and Ecology of Greece and adjacent regions”. Hellenic Zoological Society and the Section of Animal Biology, University of Patras, at Patras (Greece). 26th - 30th of June, 2006

Skartsi T. et al., 2008. Population size, breeding rates and conservation status of Eurasian black vulture in the Dardia National Park, Thrace, NE Greece στο Journal of Natural History, Vol. 42, Nos 5-8, 2008, σελ. 345-353

Skartsi Th., Elorriaga J. and Vasilakis D., 2010. Eurasian Black Vulture: the focal species of the Dardia–Lefkimi–Soufli Forest National Park – In: Catsadorakis, G. and Källander, H. (eds). The Dardia–Lefkimi–Soufli Forest National Park, Greece: Biodiversity, Management and Conservation. WWF Greece, Athens, pp. 195–206

Skartsi Th., Dobrev V., Opperl S., Kafetzis A., Kret E., Karampatsa R., Saravia V., Bounas T., Vavylis D., Sidiropoulos L., Arkumarev V., Dyulgerova S. and Nikolov S. C. (2014) Assessment of the illegal use of poison in Natura 2000 sites for the Egyptian Vulture in Greece and Bulgaria during the period 2003-2012. Technical report under action A3 of the LIFE+ project “The Return of the Neophron” (LIFE10 NAT/BG/000152). WWF Greece, Athens. 75 p.

Skartsi Th., Alivizatos H. Babakas P., Vasilakis D.P. 2015. Diet composition of the Eurasian Black Vulture (*Aegypius monachus*) in Thrace, NE Greece. 13th ICZEGAR October 2015. Book of abstracts: page 80

Tsiakiris R., Kazantzidis S., Stara K., Azmanis P. and Sidiropoulos L., METHODS OF SELECTION AND EXPERIMENTAL IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL FEEDING PLACES FOR VULTURES IN NORTHERN GREECE, 2002

Tsiakiris Rigas, Site selection for artificial feeding. A case study in North Greece, 30/03/2004, Project Life-Nature B4 - 3200/ 97/ 243 “Management actions in Special Protected Areas (SPAs) in Greece (1998-2004), NAGREF (National Agricultural Research Foundation)

Xirouchakis, S.M. and R. Tsiakiris (2009) Status and population trends of vultures in Greece. Pp 167-171 in Donázar, J.A., Margalida, A. and Campión, D. (Ed.). Vultures, feeding stations and sanitary legislation: a conflict and its consequences from the perspective of conservation biology. Sociedad de Ciencias Aranzadi, Donostia.

Yamaç E & Günyel E. 2010. Diet of the Eurasian Black Vulture, *Aegypius monachus*, Linnaeus, 1766, in Turkey and implications for its conservation. Zoology in the Middle East 51, 2010: 15-22

Zuberogoitia Inigo et al., Foraging movements of Eurasian griffon vultures (*Gyps fulvus*): implications for supplementary feeding management στο Eur J Wildl Res (2013) 59: 421-429

Ιστοσελίδες

Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία

www.ornithologiki.gr

Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων

www.minagric.gr

BirdLife International
www.birdlife.org

EUR-Lex,
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/>

InfoCuria
curia.europa.eu

The IUCN Red List of Threatened Species
www.iucnredlist.org

NABU
www.nabu.de

Vultures Conservation Foundation (VCF), Vultures
<https://www.4vultures.org/vultures/>